

SEPTEMBRIE-OCTOMBRIE 2016

POLEMICI

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ • SERIE NOUĂ • DIRECTOR: ALEXANDRU BUICAN

Liviu Rebreanu

ANUL I

NR. *9-10*

POLEMICI

Revistă de literatură

Correspondența

REVISTA POLEMICI

STR. LUPULUI, NR. 34/42

430383 BAI A MARE

ISSN 2501-1979

ISSN-L 2501-1979

www.actaeonbooks.ro

polemici_serienoua@yahoo.com

Director

Alexandru BUICAN

alex_buican@hotmail.com

Redactor-șef

Daniela SITAR-TĂUT

danielasitar@yahoo.fr

Redactori

Mihaela ALBU

Dan ANGHELESCU

Flori BĂLĂNESCU

Alecu Ivan GHILIA

Lorența POPESCU

Redactor extern

Mihai VINEREANU, New York, USA

EDITORIAL

MOARTEA CĂRȚII SAU A LITERATURII (ORI A AMÂNDURORA)?

ALEXANDRU BUICAN

Statisticile sunt clare: cartea, pe suportul ei de hârtie, dispare. Deja, în multe părți ale lumii, a devenit un obiect „necesar” numai câtorva nostalgici sau excentrici. Tot acolo însă, în țările cu mare potențial economic, este posibil să se mai țină încă în viață tradiționalele „librării”. În alte locuri, ele au dispărut – una sau două prin centrul capitalelor, nu mai contează. Cartea ce se mai află încă în existență se prezintă azi publicului în cadrul aceluși soi de „magazin general”, care este mall-ul.

Odată cu dispariția cărții, se pune problema scrisului însuși și a rostului celui care scrie. Scriitorul, datorită tehnologiei, care l-a scos din rosturile lui, își poate permite astăzi să-și vadă cartea în mână în mai puțin de douăzeci și patru de ore, dar trebuie să admită cu amărăciune că ea nu va trece prin multe alte mâini, adică dincolo de cele ale prietenilor și cunoscuților. Dar această situație, deprimantă pentru el, e urmarea unui fenomen care depășește noțiunea economică de cerere și ofertă. Se datorează, mai ales, faptului că literatura și-a pierdut caracterul social, de masă, devenind, în fine, doar... obiect de artă.

Nu altceva s-a întâmplat, în trecut, cu teatrul. Secolul al XIX-lea, în istoria marilor națiuni, a fost al teatrului ca fenomen social. Era un mediu ce se adresa maselor, însoțit de toate acele epifenomene caracteristice: actorii erau purtați pe brațe, în triumf, de către public; demnitarii cei mai înalți îi curtau pe actori; cotidienele de mare tiraj, ca și publicațiile de orice fel, acordau spații largi cronicilor dramatice; se dădeau bătălii estetice etc.

De acolo, teatrul s-a „scurs” și în celelalte țări – cum s-a întâmplat și în țările române – mai întâi ca imitație, iar apoi, odată cu sofisticarea societății, a însemnat (în România mai mult sau mai puțin și pentru București numai) o necesitate socială. Dar, odată cu apariția cinematografului vorbit, teatrele au primit lovitură de grație „la ele acasă”, ca să spun așa, în Franța, Italia, Anglia, Germania. Era numai o chestiune de timp ca sălile teatrelor să se golească, ca mai apoi să se închidă de tot. Desigur că teatre au continuat să existe, ele există și astăzi, dar au devenit locuri unde se urmărește (când se urmărește) un scop pur artistic care, prin definiție, e străin „publicului larg”. Teatrul a devenit un fenomen de artă și s-a izolat în turnul său de fildeș. Fenomenul s-a repetat apoi și în alte capitale (și în București, desigur).

Astăzi, a venit rândul literaturii. Odată cu apariția atâtor alte medii, cum sunt mai ales televiziunea și internetul, cuvântul scris devine un mediu informativ sărac în posibilități. Se spune că „o imagine face cât o mie de cuvinte”, ceea ce, într-un anume sens, e adevărat. Cititul însuși este o activitate destul de obositoare, chiar când e făcut cu plăcere în scopul distracției (*entertainment*).

Se va dovedi curând că literatura, devenită o „gratuitate”, nu va mai putea supraviețui decât tot în mijlocul națiunilor care sunt ajunse, sau care vor ajunge, la un grad mare de dezvoltare – economică, culturală. Din țările mici, literatura se va retrage, așa cum apele se retrag după o mare inundație. Adică, exact așa cum au „crescut” cu două sute de ani în urmă, când Franța, Italia, Anglia, Germania au impus, prin prestigiul lor, și diverselor locuri geografice, această „modă”, ce părea să corespundă unei necesități. Și, de ce să ne mai mirăm, se pare că România va da tonul? („Ca la noi la nimenea”, nu?) Faptul că, potrivit statisticilor, ea se află pe ultimul loc în Europa la „consumul” de carte, spune mult.

SUMAR

Mihaela Albu – PRIMA REVISTĂ LITERARĂ A EXILULUI ROMÂNESC - *LUCEAFĂRUL* / 10

Dan Angheliescu – VIRGIL IERUNCA ȘI GÂNDIREA POETICĂ / 12

Flori Bălănescu – NAȘTEREA MITULUI GOMAIV / 4

Alexandru Buican – MOARTEA CĂRȚII SAU MOARTEA LITERATURII (ORI A AMÂNDURORA)? / 2 – APOSTOL BOLOGA – ÎNCĂ UN „INADAPTABIL” SAU UN EROU „ABSOLUT”? / 17

Monica D. Căndea – UN REBREANU HĂITUIT DE ANDREI MOLDOVAN / 22

Constantin Călin – VORBE, VORBE, VORBE IV / 21

Adriana Cîntă – LUCIANBOIA, ROMÂNIA, DIVANUL ȘI VIRTUȚILE PSIHANALIZEI / 23

Andrei Marga – REFORMA MODERNĂ A EDUCAȚIEI / 7

Andrei Moldovan – „CÂNDVA, AM AFLAT ȘI EU CĂ, DIN PARTEA TATEI, AVEAM STRĂMOȘI COMUNI, DAR MAI DEPĂRTAȚI” INTERVIU DE DANIELA SITAR-TĂUT / 15

Mircea Popa – UN EPISOD NECUNOSCUT DIN VIAȚA LUI DIMITRIE ANGHEL / 19

Lorența Popescu – 2 POEME / 18

Responsabilitatea pentru conținutul articolelor revine în exclusivitate semnatărilor acestora.

Adevărul este că literatura a fost mereu un obiect de artă, adică un lux. Pentru că majoritatea textelor literare, oricât ar părea de paradoxal, n-au nimic de-a face cu arta. Ele nu erau decât un mediu de informare. Imensa mulțime a cititorilor nu au avut, nu au și nu vor avea nicidecum organ pentru artă. Pentru această imensă majoritate (în care se înscriu și criticii – „florile deșarte” ale lui Mihai Eminescu sau „acei domni care se amestecă în chestiuni ce nu-i privesc”, după Edgar Degas – un roman de Liviu Rebreanu, care spune o poveste, prin intermediul unei convenții de „capitole”, este același lucru cu unul de Marin Preda – și de ce nu? de vreme ce și acela spune tot o poveste și are și el capitole, vezi bine!

Și, totuși, literatura, abandonată de o lume pornită pe calea „progresului” tehnologic, ce o va duce curând într-un nou „ev mediu”, va avea mereu un rol privilegiat. Da, un trist rol privilegiat.

Filmul (dar într-un sens mai larg, imaginea însăși), în punctul său artistic cel mai înalt atins (nu mă refer deci la gunoiul care se scurge neîntrerupt pe canalele de televiziune cu scopul de a chirsi sufletește ființa umană) nu și-a putut impune „scenariile” sale, așa cum „piesele de teatru” scrise de către un William Shakespeare, Pierre Corneille, Henrik Ibsen, care au stat la baza acelor spectacole din epoca în care teatrul era Rege, au continuat să existe ca *literatură*. Filmul s-a dovedit a nu putea fi, totuși, niciodată, o artă care să egaleze în adâncime literatura. Și asta pentru că, înainte de toate, este o faptă colectivă. Ca el să ajungă la adâncimea operei unui Charles Baudelaire, de pildă, ar însemna să adune laolaltă o întreagă echipă de genii! Dar, mai e ceva, mult mai greu de realizat.

Marii scriitori au atacat mereu societatea pe care au găsit-o, în vremea lor, pe măsura pitiilor ce o alcătuiau. Un mare scriitor – un adevărat mare scriitor, nu ceea ce cred indivizii de „serie biologică” a fi un mare scriitor – au fost, mai întâi, oameni de vocație. Aceștia, ca să poată să aducă acea corecție colectivităților, corecție ce ar urmări să le fortifice, trebuie să demaște mai întâi proasta înhăitare a acestor indivizi după principii pe care le putem foarte bine numi „mafiote”. Or, această atitudine de respingere – cu rol de corectare, repetăm! – nu e tolerată de „instituții”. Numai scriitorul de vocație, în singurătatea sa, alegând calea jertfei de sine, își poate permite să fie subversiv! Da! jertfă, deoarece, prin originalitatea sa, scriitorul de vocație, e perceput ca un pericol pentru ordinea sub care evoluează societatea și, activitatea sa, aparent opusă majorității, îi aduce o opoziție care nu-i poate fi decât fatală. Vocația sa – rațiunea însăși a existenței sale – fiind aducerea la lumină a adevărului, face din el un martir, întrucât cel din urmă lucru de care societatea omenească crede că are nevoie, e adevărul.

Avem și în literatura română câteva exemple de astfel de revoltați: Dimitrie Bolintineanu (rămas necunoscut), Eminescu, Alexandru Macedonski (aproape necunoscut și el) – ca să alegem doar printre poeți. Dintre ei, Eminescu, luând calea unui populism exacerbat (vă iubesc nespun, aveți grijă să mă iubiți și voi!) a sfârșit prin a fi transformat, după moarte (moarte în cea mai neagră mizerie, desigur), într-un cult. Ceilalți doi își continuă încă exilul printre „ai lor” și în posteritate.

Se pare că civilizația europeană se îndreaptă spre un nou Ev Mediu și poziția scriitorului va urma și ea această direcție. În vreme ce „bugetele” producțiilor cinematografice vor atinge sume exorbitante, în vreme ce „jocurile” pe calculator vor produce efecte în psihologia umană de tipul mutațiilor, scriitorul de vocație – acest accident („Geniul, o nefericire”, spunea Eminescu) – va scrie pentru sine, în singurătatea calculatorului său, așa cum călugării scriau în liniștea și izolarea chiliilor ascunse în mănăstirile presărate de-a lungul și de-a latul unei teritorii ce, după prăbușirea Imperiului Roman, se închea, încet, într-un „nou” continent, numit Europa. (Nici n-aș vrea să-i menționez pe acei „scriitori”, de fapt doar niște însăilatori de „eseuri”, pătrunși în mecanismul reclamei, care mecanism a devenit azi un instrument politic de promovare „brokeri de putere”, aceștia răsplătiți copios pentru recrutarea de adepți la diferite cauze politice, ca „globalismul”, de pildă).

În ceea ce privește adevărata literatură, putem spera doar, încercând să privim peste timp, că altădată, în viitor, o altă renaștere va recupera acel Umanism ce a fost fundamentul culturii europene, salvând, implicit și necesar, și aceste texte rarissime, așa cum a adunat Renașterea, din fragmente disperate, textele marii culturi a Antichității.

PARADIGMA GOMA

NAȘTEREA MITULUI GOMA

STRĂINĂTATEA DE ACASĂ

IV

FLORI BĂLĂNESCU

„Le reproșez scriitorilor români micimea de suflet, egoismul primar – meschinăria în viață (și în operă). «Mint, deci exist» – iată deviza literatorilor rezistenți prin cultură. Se minte și prin omisiune, prin tăcere. În timpul nostru bolnav este nevoie, nu doar de pâine, ci și de adevăr. O faptă rea a altuia, tăcută de tine, devine o faptă rea a ta – prin complicitate. Acolo intrând și faptele rele ale «prietenului», negate, justificate de tine, în numele unei prietenii decăzute.”

(Paul Goma, *Scrisuri III. 1998-2010*)

Se tace. Se minte. Se fură/ plagiază ca-n codru. Niciodată n-a fost mai stupefiant vizibil, mai sufocant ca în zilele din urmă. În *scrisurile* sale, fie că e vorba de publicistică, jurnal sau, estetizat, în romane, Paul Goma a sesizat cu multă vreme în urmă tarele ființei noastre reeduate de comunism. Sub forme diverse, (s-)a întrebat până ne-a(m) plictisit dacă este firesc „ca un «director de conștiință», în loc să se așeze totdeauna în afara puterii (și în fața ei, pentru a-și păstra limpezimea privirii de «intelectual» în scopul apărării celor care nu au glas) să se gudure...?” Și a răspuns singur că suntem incapabili, de vreme ce continuăm să ne comportăm ca niște reeducați și ca niște maeștri în mânăuirea limbii de lemn. Se știe că limba de lemn este un mecanism ideologic ce alterează gândirea, nu doar *vorbirea*. Un plictis imens a acoperit Carpații, însoțit de un căscat al cărui ecou se pierde în negurile viitorului, și de cunoscutul gest din mână al lehamitei, apucături ce pot fi prinse mai academic în expresia *defetism național*.

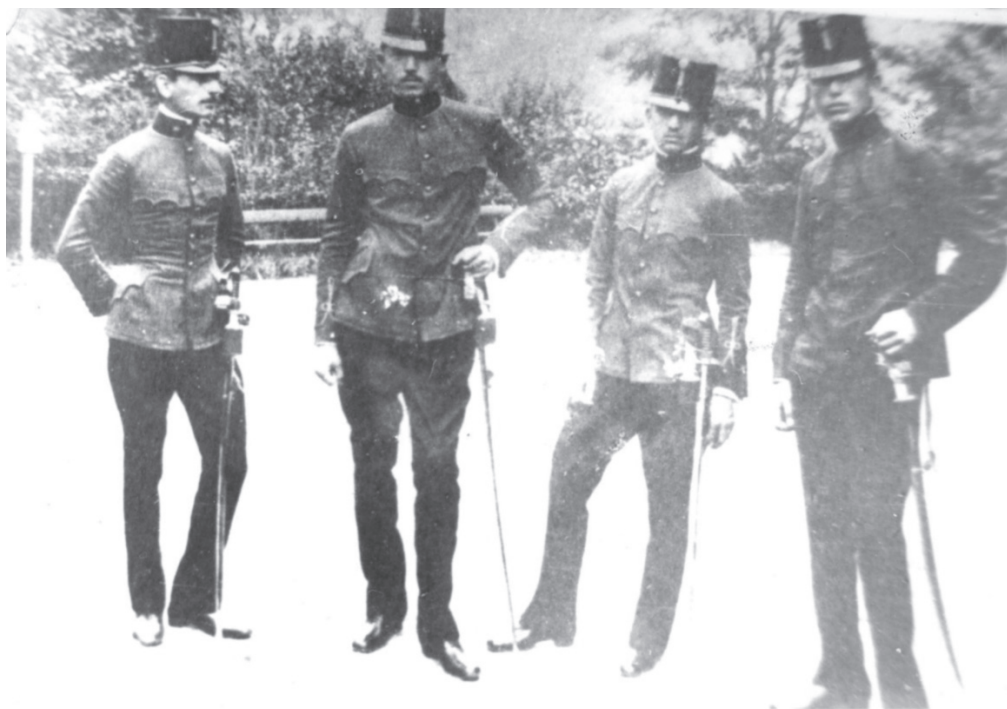
Un tânăr politician al cărui nume nu contează (este exponențial pentru un tronson semnificativ al opiniei publice) se rățoia deunăzi la televizor pe tema plagiatului. Nu înțelegea în ruptul capului de ce este important acum, când țara arde de alte griji majore (apropierea alegerilor parlamentare, situația din Învățăământ, din Sănătate etc.), să se discute despre un subiect *atât de politic* cum este cel al plagiatelor. Cu alte cuvinte – în ciuda faptului că scoaterea de la cutie a câte unui plagiat (real) pentru a-l folosi împotriva adversarului politic –, să plagiezi în țara noastră nu este un rău suficient de relevant, deoarece, atenție!, oamenii obișnuiți nu înțeleg despre ce e vorba, iar pe ei îi doare mai tare că nu au bani de mâncare, de medicamente, de lemne etc. Să furi (să plagiezi!) nu este chiar atât de rău, căci, nu-i așa?, cine nu fură în scumpa noastră țărișoară? X de la partidul cutare/ grupul organizat politic Y a furat o fabrică/ o afacere/ un comision (din banii

care ar fi trebuit să ajungă la Școală/ Sănătate/ Cultură), ce mai, tura-vura, a furat o țară! Ce relevanță mai are că fauna politică s-a împânzit cu *doctori*, când doctoratul a ajuns o simplă formalitate în școala (doctorală) românească?

Dacă toată lumea fură (după competențe și oportunități), cred că a venit vremea unei ordonanțe de urgență prin care să se interzică acuza de furt, fie el și intelectual. Să continuăm (*noi*, profesorii, *noi*, intelectualii coordonatori de licență/ masterat/ grad/ doctorat) să-i învățăm pe *oamenii simpli* că furtul este mai degrabă benefic decât rău. Furtul te arănește, furtul te ajută să ieși din impas, să te îmbogățești, să câștigi prestigiu social, să devii om politic, ce să mai!, furtul te ajută să te cațeri, să fii în fruntea bucatelor, să fii Mare indiferent de micimea ta intelectuală și morală.

Într-o comunitate națională în care intelectualii au devenit oameni de afaceri, se alege praful de sănătatea ei mentală. Cu adevărul nu se face trafic, iar dacă totuși o faci, n-ar trebui să te erijezi în *formator de opinie*, în manipulator moral, adică în distrugător de conștiințe. Dar mecanismul de autoapărare al comunității intelectuale nu există la noi, așa cum nu există mecanism de funcționare democratică la nivelul politicii, în ciuda partidului sau coaliției care ajunge să preia puterea. Și nu există, pentru că intelectualitatea nu și-a făcut datoria în momentele ideologice teribile ale istoriei noastre recente, așa încât „masele” să aibă modele morale și intelectuale autentice. Am ajuns să ne comportăm ca o minte bolnavă într-un trup prăbușit. Ne hrănim din propriul cadavru moral, atenți la măștile pe care le afișăm. Trudim din greu la conservarea formei fără fond.

În lumea intelectuală și culturală românească au apărut un soi de baroni. Ei dețin pârghiile ascensiunii pe *cele mai înalte culmi*. Ei sunt cei care s-au descurcat bine pe vremea împușcatului, cultivând o aură de neconformi cu regimul ideologic. Dualitatea le-a asigurat în confuzia generalizată postdecembristă rolul de eroi civilizatori, de modele, de formatori de opinie, de directori de conștiință. Nu au fost nici hărțuiți de Securitate, nici închiși, pentru că nici nu au ieșit din rândul conformiștilor, nu au cârțit un milimetru, nu au hrănit mișcări subterane etc. Au mers pe cartea *intelectualului onest*. Astăzi, discipolii lor susțin că *onestitatea intelectuală* înainte de 1989 a fost o *formă de disidență* /sic/. Preluând neoficial

Liviu Rebreanu (dreapta), locotenent în armata Austro-Ungară

frâiele strategice ale Culturii, ei au devenit dublul eşalonului doi al Partidului-Securitate, care a înhăţat oficial *şi legitim* frâiele puterii politice.

Trăim într-o lume în care totul se preia fără discernământ. La începutul anilor 1990, unii dintre aceştia (din toate domeniile) au fixat moda conceptuală. Careva a zis: *intelectuali disidenţi*, s-a mers pe această linie. Altcineva a spus: *Gulag românesc*, expresia a devenit automatism. Paul Goma a fost şi a rămas până azi scriitor. Ce este scriitorul în opinia lui Goma? În nici un caz un „autor de cărţi”. Ci acel individ care are obligaţia morală de a fi responsabil pentru memoria comunităţii sale. Obligaţia intelectualului, fie el şi scriitor, este de a se comporta fără vacanţă, ca un protestatar, ca un opozant politic de câte ori puterea, sub diversele ei manifestări, tinde să încalce drepturile, să surpe libertăţile individului. Oricât de scriitor, intelectualul veghează pentru ca omul simplu să nu fie lăsat pradă manipulărilor şi nedreptăţilor. Tăcerea intelectualului în cetate este o formă de colaboraţionism cu puterea, de orice natură ar fi ea.

În 1971 apărea în traducerea germană a Mariei-Thérèse Kerschbaumer (şi ea „supravegheată informativ”) romanul *Ostinato*, întâiul moment definitoriu în traseul lui Paul Goma drept ceea ce s-a încetăţenit sub denumirea de „disidentul Goma”. Un roman „fugit” din România, potrivit expresiei lui Giorgio Sandri¹, *Ostinato* nu este doar o carte, ci dovada materială a libertăţii de gândire şi expresie a autorului rămas pe loc, în România guvernată de totalitarism. Acest gest îi conferă lui Goma o notă distinctă de om liber în ciuda şi împotriva sistemului².

La *Plenara lărgită de partid a USR*, din 15 noiembrie 1971, prezidată de „tov. Dumitru Popescu, secretar al CC

al PCR”, după cum informează „Radu Moldovan”: „Cineva din prezidiu a pus problema transfugilor şi a trădătorilor: Breban, Țepeneag şi Paul Goma. Cei care au vorbit cu mai mult aplomb şi duritate în această chestiune au fost Eugen Barbu, Corneliu Leu, Ion Lăncrăţan, Nicolae Stoian etc. (...) Cam aceiaşi scriitori – şi alţii – au discutat şi cazul Goma, criticându-l aspru. De asemenea, câţiva membri ai prezidiului.”³ Din 1971 şi până în 1977 dosarele de urmărire ale lui Paul Goma au ajuns la mii de pagini. Un rol nefast în furnizarea şi colportarea de versiuni compromiţătoare l-a jucat scriitorul, fost deţinut politic, fost coleg de facultate cu Goma, Alexandru Ivăsiuc, care a avut o influenţă semnificativă asupra mediului literar şi a unor foşti deţinuţi politici. Dacă din notele informatoarei „Ruxandra” se desprind o aplecare bovarică spre cleveleală răutăcioasă şi un discurs de critic ratat, din propunerile şi informaţiile furnizate de Ivăsiuc, colaborator neconspirat, reiese intenţia de a-l anihila moral şi profesional pe Goma⁴. Securitatea a pregătit în permanenţă terenul şi a construit din mers versiunile ce aveau să fie colportate în special de lumea literară. Lucrurile s-au amestecat atât de bine, încât sunt situaţii în care unele idei sunt culese din mediul literar şi din cel cultural, apoi dezvoltate, prelucrate şi ambalate de aparatul de dezinformare al Securităţii⁵.

Acţiunile combinate au avut rezultate bune din perspectiva dispozitivului de anihilare. Mulţi aderenţi la Mişcarea pentru drepturile omului din iarna-primăvara anului 1977 s-au desolidarizat de Goma. Munca de „influenţare” a Securităţii a dat roade. Pe lângă oameni obişnuiţi, au renunţat la semnătură criticul Ion Negoitescu, actorul Victor Mavrodineanu, foto-reporterul Aurel Mihailopol, jurnalistul Neculai (Constantin)

Munteanu. Stăpânii Culturii din România știu istorie, dar o folosesc parțial în interes personal și de grup. Ei știu că perioada 1971-1977 a fost una dintre cele mai grave pentru intelectualitate din punct de vedere al conformismului/ lașității/ cedărilor/ autocenzurii/ lipsei de solidarizare, și totuși, construiesc de 27 de ani marele alibi al *rezistenței prin cultură*. În vreme ce puțini scriitori se comportau în răspăr cu *Tezele din iulie* (1971), alții intrau în Consiliul UR; în timp ce marginalii făceau istorie adevărată împotriva Cenzurii (1971-1977), majoritatea se făceau că aplică un „procedeu democratic” în alegerile din interiorul UR. Atât de democratic, încât în aprilie 1977, Comitetul Asociației Scriitorilor din București, *cu ajutorul neprecupețit* al Securității, l-a dat afară pe Goma din UR, iar Consiliul Uniunii Scriitorilor a ratificat această hotărâre, „în unanimitate”, în ședința plenară din 13 aprilie 1977. Un detaliu istoric: la data aceea, Goma era închis în penitenciarul Rahova, unde era otrăvit științific cu, aconitină, ca să moară de *cauze naturale*, fără urme, prin stop cardiac.

Să luăm aminte la spusele unui (alt mare) român exilat: „Dacă Goma n-a murit în închisoare, este poate, în primul rând, datorită intervențiilor scriitorilor din Vest, americani, englezi, francezi, germani, care l-au susținut de la distanță și tot de la distanță au manifestat pentru el...”

Nu avem adevăratul curaj al lui Goma și al disidenților sovietici, trebuie să fim mai întâi loviți noi înșine pentru a-l dobândi.” (Eugène Ionesco, *Paul Goma – un Soljenițin român*)

NOTE

1. „Romanul mai este și un eseu despre «realitatea» românească; o fe-reastră deschisă înspre întorsăturile «sistemului» în care, chiar și după «dezgheț» nimic substanțial nu s-a schimbat”. Giorgio Sandri, *Un roman „fugit” din România*, „Il Tiempo”, 20 nov. 1971, apud „Receptare critică”, în Paul Goma, *Ostinato*, Ed. Univers, București, 1991.
2. În cadrul rubricii „Actualitatea Românească”, din seara zilei de 13 aprilie 1977, postul de radio „Europa Liberă” a transmis scrisoarea medicului scriitor ION LADEA, adresată lui PAUL GOMA la 17 martie a.c.
„PAUL GOMA, Întârzierea scrisorii mele atestă relevanța ei, un gest ca al tău nu se poate evalua în măsura ce i se cuvenea în structura în care ne-a aruncat destinul. Te-am judecat cu măsura standard, cu măsura impusă de sistemul ce azi ne împresoară, te-am suspectat o zi provocator, care încerci să răscolești resursele latente ale unor oameni împietriți în tăcere. (...) Pe toți ne-a deformat sistemul, tuturor ne-a semănat în ogradă bănuiala și teama, roadele terorii. Și de teroare am avut cu toții parte.” (ACNSAS, FOND INFORMATIV, dos. 2217, vol. 9, ff. 326-327)
3. *Ibidem*, vol. 3, ff. 274-276.
4. „Vă voi da o listă cu numele tuturor persoanelor care au stat cu noi în pușcărie și care pot confirma ceea ce spun eu despre carte (...) Aceste persoane propun să fie împărțite în două categorii: a) Asupra celor care au acordul Dvs. voi acționa eu dată fiind sensibilitatea lor; b) Asupra cărora veți acționa Dumneavoastră (...) Pentru pregătirea celor menționați mai sus mă angajez să mă ocup eu. Cred, de asemenea, că e bine să folosesc posibilitățile ce le am la ziaristii străini. Ginerile lui H. Barnes este primul secretar al ambasadei SUA la Paris, un personaj pe care îl pot folosi foarte ușor (...) Tot la Paris se află M. SERDARU, șeful unei clinici de neurologie, personaj cu mare influență asupra lui

MONICA LOVINESCU (...) Mai poate fi folosit și VARLAM, descendent din familia GHICA, care a stat cu noi în detenție și are mare influență asupra unor persoane din emigrație (...) O singură rugămintă are [Ivasiuc]. Să-l considerăm un fel de consilier în acest caz, nu un simplu executant. În limita conspirativității să știe și el ce se poate și”. Nota-raport a maiorului Victor Achim începe astfel: „Conform aprobării am organizat o nouă contactare a scriitorului Alexandru Ivasiuc cu scopul de a-l determina să folosească posibilitățile de care dispune împotriva acțiunilor ostile întreprinse de PAUL GOMA așa cum a afirmat recent.” (*Ibidem*, ff. 275-277)

5. „Plan cu măsuri pentru compromiterea și neutralizarea lui «Gramă», 6 mai 1972”: „În cercurile scriitorilor de prestigiu din țara noastră se comentează cu indignare faptul că GRAMA este lăsat să-și desfășoare nestingherit acțiunile sale insolente și că asupra lui nu se iau măsuri care să-l oblige la o atitudine corectă, atât ca scriitor, cât și ca cetățean. (...) Propunem a se aproba realizarea unor acțiuni care să ducă la compromiterea lui GRAMA în cercurile culturale din țară și din străinătate. Aceste acțiuni urmăresc să afecteze totodată și cercurile ziaristice și editoriale din occident, interesate din punct de vedere comercial și politic în cazul lui GRAMA. (...) Acțiunile să aibă la bază ideea că activitatea lui GRAMA este inspirată de organele unor «puteri străine» interesate să creeze dificultăți României în politica sa internă și externă. (...) pentru a deteriora unitatea intelectualilor români în jurul partidului și să afecteze prestigiul internațional al României. (...) Ideea este verosimilă, având în vedere opiniile exprimate deja de mai mulți oameni de cultură, că neluarea unor măsuri asupra lui GRAMA nu se poate explica decât prin existența unor interese politice speciale. (...) La început se va crea atmosfera corespunzătoare în rândul oamenilor de cultură din țară și în următoarea etapă aceasta să-și producă ecoul în cercurile similare din străinătate. (...) Instruc-tajul surselor va fi făcut de maniera unor «confidențe scăpate» de ofițerul de legătură, într-un context anume, astfel încât să înțeleagă sensul voit al instructajului, dar nu și faptul că este o acțiune organizată. (...) În mod concret, versiunea va fi lansată în următoarea ordine: În țară: – În anumite cercuri din conducerea Uniunii Scriitorilor. Urmărim astfel ca persoanele respective, transmitând versiunea în cercuri mai largi, să-i asigure autoritatea, ca fiind aflată de la surse competente, la care au acces prin poziția lor oficială. Avem în vedere anumiți membri ai conducerii Uniunii despre care cunoaștem că difuzează cu ușurință unele informații la care au acces prin funcția pe care o ocupă.
– În mediul unor scriitori de prestigiu care s-au manifestat indignați de faptul că autoritățile nu iau măsuri împotriva lui Paul Goma. Scon-tăm pe faptul că versiunea (noastră va adânci indignarea lor și) va stimula (manifestarea) difuzarea acesteia în cercuri mai largi.
– În cercurile unor femei care frecventează lumea scriitorilor. Cunos-când curiozitatea acestora față de diferite evenimente din viața particu-lară a scriitorilor și obișnuința de a le discuta și chiar exagera, apre-ciem că versiunea noastră va circula cu ușurință în asemenea cercuri.
În străinătate:
– În rândul emigrației de la Paris și a celei legionare din R.F. a Ger-maniei care se preocupă de viața literară din țara noastră și mai ales de faptele care contravin politicii oficiale culturale a statului nostru. Mai avem de asemenea în vedere suspiciunea permanentă a aces-tora față de cetățenii români care se bucură de audiență în cercurile occidentale.
– În rândul vârfurilor culturale franceze care au manifestat interes pentru «cazul GRAMA» (Goma). Luăm în considerație faptul că aceste persoane manifestă simpatie față de politica internațională a României și în deosebi a modului inteligent în care rezolvă anumite dificultăți în relațiile cu unele țări (socialiste). Aflând versiunea noas-tră ne așteptăm la o reacție defavorabilă lui (GRAMA) Goma ...” și așa mai departe, pe câteva pagini, inclusiv scenarii ce-i privesc pe zia-riștii străini, serviciile de informații străine, compromiterea lui Goma prin compromiterea soției sale etc. (ACNSAS, FOND INFORMA-TIV, dosar 2217, vol. 2, ff. 16-22).

AKADEMOS

REFORMA MODERNĂ A EDUCAȚIEI

(Din Introducerea la volumul: Andrei Marga, *Reforma modernă a educației*, Editura Tribuna, Cluj-Napoca, 2016, 387 pagini, în curs de apariție)

ANDREI MARGA

Cu ani în urmă mi-am propus să nu mai revin la tema educației. Mi se părea că am spus lucrurilor pe nume, restul fiind chestiuni de decizie și acțiune, ce nu mai depind de mine.

În definitiv, intervenisem cu ocazia deciziilor importante și în cursul fiecărui rol pe care l-am avut în domeniu: rector al Universității „Babeș-Bolyai” (1993-2004 și 2008-2012), președinte al Consiliului Academic (2004-2008), ministru al Educației Naționale (1997-2001), membru în conducerea unor organisme (European University Association) sau instituții europene (Magna Charta Observatory) și internaționale (United Nations University Tokyo).

De fiecare dată am anunțat în scris programul la început și am făcut bilanțul la capătul fiecărui mandat. Cât timp am fost rector sau ministru s-au editat neîntrerupt publicații ale instituțiilor respective: „Buletinul Informativ al Rectoratului UBB” (martie 1993-februarie 2012) și „Buletinul Informativ al Ministerului Educației Naționale” (decembrie 1997-decembrie 2000). Cei care doresc să examineze perioada, găsesc istoria evenimentelor și deciziilor, exceptând, firește, eventualitatea distrugerilor la care arhivele din România sunt, din păcate, expuse, din neglijență sau din interese meschine.

Am intervenit și ulterior în dezbaterea națională și internațională asupra educației, iar textele sunt cuprinse în volume. În orice caz, prin volumele tipărite în timp – *Educația în tranziție* (1999), *Anii reformei 1997-2000* (2007), *University Reforme Today* (2005), *Bildung und Modernisierung* (2005), *Profilul și reforma universității clujene. Discursuri recto-rale* (2011), *Challenges, Values, Vision. The University of the 21st Century* (2011), *După cincisprezece ani. Fifteen Years after* (2011), *Anii înnoirii 1993-2012* (2014), *Universitatea veritabilă* (2015) – s-a elaborat cea mai cuprinzătoare analiză a educației în cultura română. Cei peste douăzeci de ani pe care i-am petrecut în administrarea educației au lăsat în urmă una dintre abordările europene profilate.

Așa stând lucrurile, m-am angajat față de mine însumi să nu reiau tema educației. Totuși o fac, cu acest volum, din cel puțin patru motive.

Primul este acela că la nivel național continuă deteriorarea educației, emigrarea creierelor crește, iar confuziile se înmulțesc. Lipsește cultura instituțională, se băjbăie vizibil în căutarea unei direcții și a măsurilor care să o concretizeze. Discuțiile ce se poartă sunt doar în jurul aplicării de rețete preluate superficial; or, nici un sistem de educație nu s-a dezvoltat doar prin imitare, adică fără să existe o concepere asumată, proprie.

Lipsind cultura instituțională, se adoptă măsuri de pasare a răspunderii. Ideea generală este consultarea; or, consultarea fără proiecte elaborate nu duce departe. O altă idee este combaterea plagiatului. Țintă justificată, fără tăgadă, numai că, de pildă,

efectele unei pile (nepotism, abuz etc.) la numirea într-un post universitar are efecte nocive cel puțin la fel de dezastruoase precum un plagiat. Nu ar fi cazul asanării întregului sistem al titlurilor?

Nu s-a clarificat nici acum relația învățământului superior cu societatea. De pildă, ideea de a aloca universităților pregătirea la nivel de colegiu tehnic a tinerilor care nu și-au luat bacalaureatul arată cât de mari sunt carențele de înțelegere, deopotrivă a situației grave a tinerilor și a universității.

Autonomia instituțională a fost sufocată de birocracia „experților” și trimișilor să facă „evaluări”, dacă nu cumva „controale”. Unii chiar sunt convinși că lucrurile se normalizează dacă aplicăm scientometria în evaluare, făcându-se că nu văd că economia și tehnologia din România nu au progresat în consecința înmulțirii articolelor ISI. Oricare ar fi criteriile cantitative de evaluare, dacă nu este exigență profesională, nu se ajunge decât la un formalism ce îi plasează pe unii deasupra altora din considerente birocratice. Criteriile scientometrice, în aplicarea din România, nu exclud cercetări triviale și adesea doar acoperă lipsa de cultură, profesională și generală... Contabilitatea articolelor nu este dispensă de la a interoga serios valoarea reală a articolelor și nu o asigură nicidecum. Probele factuale sunt nenumărate. Oriunde, scientometria, fără comunități puternice ce exercită critica sănătoasă a contribuțiilor, este un joc gol cu lucruri mai importante decât se crede.

Criteriile de selecție a liderilor, ce imită crescând lupta parlamentară, politizează tacit instituțiile și duc la servilism față de cei care ajung directori, inspecitori sau rectori. În educație este acum mai mare preocuparea de obținere de funcții administrative decât cea de găsire a unei organizări serioase și de a da opera proprie. Au ajuns să conducă doctoranzi, oameni care nu au avut de a face cu cercetarea științifică propriu-zisă, iar profesorii universitari fără operă proliferază din nou. Indicatorii empirici atestă lățirea corupției (nepotism, cleptocrație, fraude etc.) mai mult ca oricând în istoria modernă a țării. Nu s-a exprimat vreo opinie afară de „dați-ne bani!” sau „dați-ne ore obligatorii!” sau „noi suntem foarte buni!” sau „legea ne dă autonomie!” Conceperea unui curriculum național este plină de chinuri. Emigrația pare tot mai multor tineri și părinți soluția.

Cooperările internaționale stagnează în rutină și formalism. Un limbaj pretențios, socotit „tehnic”, dar fără înțelegerea sensului termenilor, a inundat spațiul public, agravând falsa conștiință a situațiilor și nedumeririle. Falșii profeți, ce anunță performanțe ce nu se ating, nu lipsesc.

În mod evident, la orice comparație cu ceea ce a survenit ulterior, soluția pe care am dat-o la chestiunile fundamentale ale învățământului începând cu 1990, și mai ales în 1997-2000 și anii următori – soluția „reformei comprehensive”, cum a fost numită atunci – se dovedește încă o dată a fi cea corectă. O

aduc din nou în atenție, căci oricum România va trebui să facă pașii prefigurați de analizele și concepția de atunci printr-o bună cunoaștere a ceea ce se petrecea în Europa și SUA. O repun în discuție, căci nu există alternativă viabilă la reforma modernă a educației.

Al doilea motiv este că în universitatea pe care am condus-o două decenii nu s-a mai făcut nici un pas înainte. Mulți profesori și studenți se plâng de ceea ce este. De exemplu, în loc să se treacă la convenita revizuire, după mai mult de două decenii, a programelor de studii, se continuă pe specializări devenite artificiale în raport cu nevoile sau în care nu s-a putut crea o elită de specialiști veritabili. Cercetarea științifică este aceeași, doar că s-a schimbat numele unor unități înființate în 1993-2012 sau au fost desființate altele, foarte utile. Structurarea pe facultăți, pe care am creat-o în jurul lui 1995, se cere revizuită... Inovația a fost paralizată. În ierarhizări internaționale poziționarea universității a rămas cam aceeași sau a dat înapoi, dar, oricum, măsurile unei administrații se văd în materie cam după cinci-șase ani...

Nu s-a făcut vreun pas înainte la universitatea clujeană, dar s-au făcut mulți pași înapoi. Un rector clujean, săturat de lunga superioritate a Universității „Babeș-Bolyai” în Clujul de după 1995, a putut exclama nu de mult, la o televiziune, vizibil ușurat: „acum nu mai este nimeni în frunte, s-a terminat cu supremația UBB!” Nu este departe de adevăr, dacă ne referim nu la mărime, ci la nivelul performanțelor...

Veleitarismul, susținut cu anunțuri de succese inexistente sau banale, ține loc de inovație efectivă. S-a distrus începutul de creare a unei cercetări tehnologice competitive. S-a distrus rețeaua de pregătire fizică Palestra. S-a distrus, în bună parte, sistemul învățării limbilor, pentru a face loc unor firme private. Lingvistica română a fost practic pusă la pământ, mai respirând doar prin câțiva amatori agitați. Au încetat studiile iudaice, o mândrie a instituției, s-au anihilat studiile americane, au sucombat istoria artei, ca și alte programe ce creau distincție. Pregătirea pedagogică s-a dizolvat în management, iar studiile internaționale se târâie cu propagandiști de ocazie autogonflați în specialiști. Colegiile universitare (extensiunile) create în teritoriu în anii nouăzeci se opintesc, dacă nu cumva și-au dat duhul. Unde mai există, sunt depășite de inițiativele altor universități.

Al treilea motiv al revenirii mele la tema educației este că în discuția națională nu există nici o viziune asupra viitorului învățământului – nicidecum ceva comparabil cu ceea ce s-a angajat în anii reformei 1997-2000. Cine consultă fie și numai scrierile din cele două perioade își vede confirmată din plin constatarea că nu s-a elaborat nici un proiect major, nici o concepție, că totul este doar descurcare în context. Sunt acum vorbe largi, uzate, dar nici o viziune lucrativă. Nu se știe ce este reforma – aceasta este confundată cu introducerea de restricții (finanțare, personal, disciplinare etc.). Unii intervenienți critică vehement aspecte secundare, pentru a nu se pronunța asupra fondului. Alții cred că experiența personală în învățământ ar fi bază suficientă pentru a discuta direcția acestuia. Se înțelege anevoie că educația este un sistem ce trebuie tratat ca sistem, cu cunoștințele corespunzătoare. România imită docil, dar cu pieptul umflat al decidenților momentului, ceea ce se face aproape oriunde. Nu se conturează idei noi. Declarațiile protocolare de complezență sau reflecțiile amabile ale oaspeților se iau din nou drept evaluări ale situației.

Al patrulea motiv este că în discuția europeană se observă cu tot mai multă claritate erorile din procesele PISA și Bologna. Mulți oameni reclamă distrugerii și neajunsuri, pe care le leagă direct de aceste programe lansate în 1999-2000. O afirm răspicat, cu deplină răspundere: această privire duce opiniile pe o pistă

Liviu Rebreamu, elev la Sopron

falsă. Nu sunt argumente pentru a contesta justificarea celor două programe, dar se pot observa ușor, și la simpla comparație a textelor, distorsiunile și erorile intervenite în aplicarea lor.

Am semnalat erorile și în 2001, și în 2004, și mai târziu (vezi, de pildă, Andrei Marga, *Implementing Bologna Declaration: the Need for a Change of Direction*, în „Donauraum”, Wien, nr. 3, 2011, pp. 245-258). Le-am localizat originea în aplicarea programelor PISA și Bologna înăuntrul unui neoliberalism preluat nereflexiv din context. Nu PISA și Bologna generează neajunsuri, ci aplicarea lor mimetică și nereflexivă.

M-am alăturat, deja la nivelul anilor 2005-2006, cum se poate observa pe documente, acelor universitari și specialiști europeni care și-au dat seama că ceva nu merge în aplicarea programelor PISA și Bologna și în educația de pe bătrânul continent și au căutat să propună o alternativă viabilă. Concepția pe care am articulat-o a fost și este axată pe valori verificate ale educației – selecția meritocratică a personalului; autonomia profesională a dascălului; autonomia instituțională a școlii și universității; orientarea învățământului spre formare de competențe, abilități de bază și orientări valorice; legarea operaționalizării criteriilor de evaluare cu premise culturale; conceperea educației ca forță nu numai a creșterii, ci și a dezvoltării. Astfel de valori le-am reconstruit și pus în lucru în contexte contemporane, spre deosebire de aceste aplicări, care au promovat o optică îngustă ce astăzi își vedește lacunele tot mai dramatic. Și declinul educației din România ultimului mai bine de un deceniu și evenimentele din Europa confirmă că am avut dreptate.

Exercitând cel mai lung rectorat în istoria de până acum a universității clujene, fiind cel mai ales rector din România în organisme internaționale, în calitate de responsabil al reformei ce a făcut în țara noastră trecerea de la socialismul oriental la

societatea deschisă, am fost obligat nu numai să reacționez la împrejurări, să am adică păreri, ci și să articulez o concepție proprie. Am fost obligat nu numai să administrez ceea ce este, ci și să concep dezvoltarea. În acest volum pun în relief, prin câteva repere, concepția proprie ce a rezultat...

Această concepție, în condițiile țării noastre, nu putea fi, istoricește, decât una legată de modernizare. Ea a beneficiat, desigur, de faptul că cercetările mele filosofice au inclus lămurirea metanarativilor epocii actuale – modernizarea, globalizarea, dezvoltarea. Și din aceste două rațiuni, volumul de față se intitulează *Reforma modernă a educației*. În paginile lui, alături de texte noi, care sunt majoritatea, prezint câteva texte reprezentative pentru concepția și soluțiile pe care le promovez.

În cuprinsul volumului lămuresc conotația modernizării, clarific înțelesul raționalizării, ca miez al acesteia, și subliniez ceea ce s-a făcut de antecesori. Pun în lumină ceea ce am articulat pe plan conceptual și în planul deciziilor de acțiune. Nu-mi propun să abordez în volumul de față toate problemele educației și nici măcar toate problemele pe care am căutat să le dezleg pe parcurs. Acestea sunt abordate în intervențiile mele anterioare. Mă opresc la chestiuni precum direcția învățării; curriculumul; autonomia; angajarea de personal; conducerea, selecția liderilor; învățământul vocațional; pregătirea pedagogică; finanțarea; ameliorarea infrastructurii; evaluarea; exercitarea demnităților, etalate în trei părți ale volumului.

Prima parte, *Despre reforme în România*, caracterizează legislația lui Spiru Haret, care a marcat durabil educația din România, și urmările reformei din 1948, în raport cu care, în calitate de ministru al educației naționale, am conceput și pus în aplicare reforma din 1997-2000. Pun în lumină felul în care văd școala și universitatea în contextul actual. A doua parte, *O educație în derivă*, conține analize ale dramaticei stări actuale a educației și configurează ieșiri din situație. A treia parte, *Concepțe și acțiuni*, conferă relief opțiunilor în materie de concepțe și acțiuni ce pot aduce la linia de plutire educația din România. Fiindcă celor care au deținut roluri de conducere li se cere, în mod firesc, să dea seama de ceea ce au făcut în asemenea roluri, închei cu două bilanțuri ale mandatelor mele principale, de rector și de ministru, și o reflecție despre importanța culturii instituționale și a verticalității intelectualului.

De ce nu se poate ocoli concepția pe care am articulat-o și pus-o în aplicare? De ce reforma anilor 1997-2000 este soluția? De ce aceasta rămâne actuală? Răspunsul este că, în cele mai multe dintre problemele concrete, soluția pe care acea reformă a dat-o a rămas necontestată. S-a discutat în jurul ei, s-au exprimat atitudini, dar nu s-a putut formula vreun argument împotriva vreunei opțiuni majore. Acestea, fie și în pofida deciziilor de a se apuca pe o altă cale! Dar și din rațiuni generale, acea concepție s-a dovedit a fi cea adecvată. Să stăruim asupra acestui aspect.

O concepție asupra educației este adecvată dacă dispune de o lucidă diagnoză a societății în care operează, de corecta evaluare a ponderii educației printre forțele motrice ale societății, de cunoașterea educației însăși ca sistem specific, de capacitate de concepere a educației și de forța de a da soluții durabile. Sub fiecare din aceste aspecte concepția desfășurată în reforma din 1997-2000 depășește ceea ce a urmat până astăzi.

Tradiționalism, modernizare, postmodernizare. Între aceste alternative a trebuit să iau continuu decizii. Tradiționalismul a exercitat presiuni, dar dinamica cunoașterii și iureșul inovațiilor în epocă l-au descurajat singure. Am fost continuu pentru a examina soluțiile tradiționale și a le evalua după cântărirea pe toate fețele. Postmodernismul a luat în această perioadă forme insidioase variate, de la demantelarea instituțiilor în numele

libertății rău înțelese la opticile tehnice ce văd în trecerea la cuantificarea cunoștințelor ultimul cuvânt al modernizării. I-am opus continuu o concepție atașată modernizării, ce nu reduce modernizarea nici la dimensiunea cunoașterii, nici la cea a interacțiunii comunicative, nici la expansiunea reflexivității, ci le sudează organic. Este vorba de o concepție deschisă spre învățare, dar care recunoaște importanța organizării instituționale și a autonomiilor.

Concepția mea s-a bazat pe diagnoza conform căreia societatea din România a întârziat modernizarea și are o agendă complexă de realizat într-o epocă cu trei noi caracteristici de bază. Este o epocă de globalizare, când protecționismul este pus deoparte, o epocă a reafirmării economiei de piață, a libertăților și drepturilor individuale și o epocă a unei competiții mai extinse ca oricând.

Am luat în considerare „cotitura culturală” a lumii civilizate și am socotit educația ca forță decisivă a unei „lumi în schimbare”. Veneam, în fruntea ministerului educației naționale după experiențe de studii în străinătate și, nemijlocit, după câțiva ani de exercitare de roluri în administrația universitară (decan, pro-rector, rector) și de participant activ la mișcarea internațională a universităților. Pe de altă parte, m-am îngrijit să aduc în față, în conceperea soluțiilor, cei mai buni dintre cunoscătorii educației din țară și să deschid discuția internă asupra educației spre interacțiune cu cunoscători din afara țării.

Educația am conceput-o ca sistem – un sistem ce se verifică prin efectele în materie de inovație și rezultate tehnologice, economice, instituționale. Acest sistem l-am considerat din perspectiva „rezolvării de probleme (*problems solving*)” – pe spectrul larg, al democratizării, lichidării sărăciei, reducerii discriminării, descentralizării deciziilor, creativității culturale. Pentru rezolvare nu era suficientă o măsură sau alta, ci trebuia mers la rădăcina lucrurilor. Persoana umană – de la elev și student la dascălul de orice nivel – am socotit-o cheia întregului proces educațional. Birocratizarea – în consecința ideologizării și în forma mai insidioasă a abordării „tehnologice” a educației – am socotit-o adversar nemijlocit, pe care l-am și combătut prin reglementări și inițiative de organizare instituțională. Ancorarea în procese duse până la capăt de debirocratizare și în autonomii personale și instituționale este totdeauna o soluție de stabilizare a educației în forme competitive mai bune decât orice soluții concurente. Am privit sistemul educației din perspectiva nivelului „de sus”, care ar trebui să se confrunte mereu cu criteriul rezultatelor în societate și care este universitatea de înalt randament.

Atât în rolul de rector, cât și în cel de ministru al educației naționale am selectat pentru responsabilități, pe cât a depins de mine, persoane cu format în specialitate, cu idei și gata să-și apere opinia în fața oricui. Am fost, în orice demnitate pe care am deținut-o, adeptul pe față al concursurilor supravegheate public pentru ocuparea de posturi și am criticat răspicat ponderea excesivă de la noi a numirilor unipersonale în funcții publice. Sunt de părere că atunci când conduci reforme nu faci experimente și nici compromisuri, ci cauți să operezi împreună cu oameni cu vederi clare și decizii bine motivate.

Am fost pentru a crea șanse oamenilor, chiar cu riscuri. Uneori am reușit să lansez cariere, alteleori nu. Tropismele, datorate contextului și caracterelor, la a profita de ocazie pentru venituri necuvenite, la comercializarea activităților din educație, la cletocrație, la a favoriza coterii nu au fost oarecari, fiind tipice unei perioade de convulsii. Contribuția celor cu care am avut onoarea să colaborez a fost stimulativă pentru mine, iar schimbul de argumente de pe parcurs rodnic. Lor, celor cu care am colaborat fructuos în calitățile amintite, le este dedicată, în semn de prețuire, cartea de față.

ESEU

PRIMA REVISTĂ LITERARĂ A EXILULUI ROMÂNESC – *LUCEAFĂRUL*

MIHAELA ALBU

1. Câteva cuvinte lămuritoare

În jurnalul său parizian (în data de 16 februarie 1949) Mircea Eliade făcea o adnotare deosebit de semnificativă pentru înțelegerea motivațiilor ce animau intelectualitatea exilului românesc: „...adversarul nu se îngrijorează decât de *elite* care, cu un sistem polițienesc bine pus la punct, prezintă avantajul că pot fi suprimate fără dificultăți. Prin urmare, *a face cultură* astăzi devine unica politică eficientă pe care exilații o au la dispoziție. Situațiile tradiționale au fost demult inversate: astăzi politicienii nu se mai situează în centrul propriu-zis al istoriei, ci savanții, *elitele intelectuale*”.

Intuițiile lui Mircea Eliade se dovedeau exacte. În țară, orice tentativă de rezistență anticomunistă era acum sortită eșecului. Regimul comunist suprimase partidele politice aruncând în temnițe, cu scopul unei rapide exterminări, întreaga elită politică a țării. Abdicarea forțată a Regelui Mihai fusese urmată de închiderea granițelor și – practic în absolut toate planurile – de efecte devastatoare ale izolării țării.

La momentul acela – când în țară rezistența față de comunism era imposibilă – intelectualii din exilul românesc îmbrățișaseră ideea lui Eliade despre *cultură*, ca „unica politică eficientă”, pe care cei *deșărați* o mai aveau la dispoziție. Într-adevăr, în perioada anilor '48-'50, atât în sfera politicului, cât și în planul acțiunilor cu caracter cultural, se declanșa o veritabilă efervescență acțională. Astfel, pe terenul demersurilor politice la Paris avusese loc formarea *Consiliului partidelor politice în exil* (august 1948), cel care avea să editeze ziarul *La Nation Roumaine*, iar la data de 10 mai a următorului an lua ființă *Comitetul Național Român* sub președinția generalului Nicolae Rădescu. În paralel, tot la Paris, își făceau apariția asociații cu caracter cultural. Între acestea amintim Asociația „Mihai Eminescu” (mai 1948), căreia îi datorăm apariția primei reviste literare a exilului românesc, *Luceafărul*.

2. *Luceafărul* și continuitatea expresiei culturale românești în libertate

Subtitlul publicației *Luceafărul* – *Revista scriitorilor români din exil* – trimite cititorul la dorința expresă a editorilor (și în special a lui Mircea Eliade și Ierunca!) de a cuprinde o arie cât mai diversificată în plan geografic, dar și cultural, precum și asumarea unui rol reprezentativ pentru intelectualii exilați care se puteau exprima astfel liber. În „Cuvântul de început” se afirmă, la un moment dat: „Redactorii acestei reviste își dau prea bine seama că nu pot reprezenta întreaga literatură română, dar știu că, adunându-se laolaltă, vor putea oglindi, prin multiplicitatea tradițiilor literare de la care se revendică, o imagine, oricât ar fi ea de palidă, a bogăției și varietății curentelor culturale românești. /.../ Colaborarea aceasta nu are numai meritul de a reflecta pluralitatea orientărilor noastre literare. Strângerea scriitorilor laolaltă dobândește și o semnificație de strictă actualitate: ea mărturisește credința lor în *libertate*...” (p. 4)

Publicația, aproape necunoscută în țară, a avut și un destin neprielnic¹, de vreme ce a apărut numai în două numere, în doi ani consecutiv (1948, 1949). Ea a fost editată la inițiativa și cu contribuția generalului Rădescu, de către Mircea Eliade, N.I. Herescu și Virgil Ierunca, acesta din urmă fiind, de fapt, secretarul de redacție. Revista apare așadar în noiembrie 1948 la Paris, foarte curând după ce realizatorii acestei importante (și necesare!) acțiuni culturale se stabiliseră în Franța.

Privind retrospectiv, ea se dovedește foarte importantă, atât prin articolele inserate, cât și prin colaboratorii ei. Editorialul se constituia firesc într-o explicație a necesității apariției acestei publicații românești, departe de țară și imediat după alungarea regelui, când orice speranță de revenire a celor din exil se spulberase („Să nu se uite că aproape totalitatea scriitorilor noștri se găsesc între zidurile ca de temniță ale României”), când literatura română intra

într-o totală eclipsă, iar scriitorii rămași în țara ocupată nu mai aveau libertatea cuvântului: „...acești puțini scriitori din străinătate au totuși ceea ce de mult nu mai au scriitorii din țară: libertatea de a scrie și de a publica.” *Luceafărul* va fi una dintre primele „oglinzi” în care se va reflecta continuitatea expresiei culturale românești în libertate.

Astăzi, la peste 70 de ani de la apariție, subliniem, încă o dată, accesul publicului la paginile uneia dintre primele publicații românești din exil este extrem de restrâns. De aceea, pentru cei interesați² – deopotrivă de cultura noastră în integralitatea sa, dar și de o istorie cât mai completă a exilului românesc –, câteva repere din cuprinsul celor două numere le vor trezi cu siguranță interesul.

2.1. *Structură/ compoziție*

Vom face, în cele ce urmează, o sistematizare, dar și o exemplificare a cuprinsului celor două numere. Compozițional, redactorii *Luceafărului* au intenționat o varietate de subiecte și de semnături și această intenție este expres menționată în „Cuvântul de început”: „În paginile revistei își vor da, așadar, întâlnire toți scriitorii români de peste hotare, oricât de diverse ar fi idealurile lor estetice și de antagonice perspectivele lor spirituale”), dar este evidentă și pentru cel care parcurge sumarul edițiilor apărute.

Un prim aspect – **numele** celor care continuau a scrie românește și erau atrași de ideea de a-și face cunoscute producțiile lor literare prin publicarea în revistă. Printre aceștia, amintim figuri de prestigiu ca Mircea Eliade, C.V. Gheorghiu, Vintilă Horia, AL. Busuioceanu, Horia Stamatu, Vasile Postecă, N.I. Herescu dar și scriitori mai puțin (numai în anumite cercuri restrânse de intelectuali) sau deloc cunoscuți astăzi: Ilie Oprea, D.N. Ciotori etc.

2.2. *Un alt aspect – cuprinsul revistei*

Pe primul plan și de un real interes astăzi – studiile culturale: „Două tradiții

spirituale românești” (Mircea Eliade, pp. 21-29), „Laudă culturii românești” (pp. 59-65), semnat cu inițialele „M.V.” (îl bănuim a fi Mihail Villara³, de vreme ce mai semnase anterior cu numele în-treg), „Literatură și destin” de Al. Busuioceanu (pp. 5-19). În studiul său, Eliade își bazează analiza asupra culturii noastre pe ideea bipolarității oricărei culturi „autentice” caracterizată prin „creații spirituale antinomice și complementare”. După o evidențiere a culturii grecești, a celei indiene, precum și a celor franceze, italiene, germane ori portugheze din acest unghi de vedere, analistul merge pe același principiu al bipolarității și identifică cultura românească axată pe două coordonate majore – cea reprezentată de Eminescu, pe de o parte, și de Caragiale, pe de altă parte, ori cea care îi are ca exponenți majori – pe cele două planuri – pe Hasdeu și Titu Maiorescu, pe Iorga și Lovinescu, sau pe Pârvan (cu varianta Nae Ionescu) și Zarifopol. În „Literatură și destin”, specialistul în artă, în istorie, dar și în istoria literaturii, Al. Busuioceanu, urmărește destinul cultural al țării sale, aflate la răscruce de drumuri, cu ample consecințe asupra spiritualității poporului român.

Tot în numărul 1 al *Luceafărului* cititorului român din exil i se oferea un text care, prin titlu, se subînțelege a fi un *laudatio*, fiind mai ales o pledoarie pentru salvarea culturii noastre atacate de regimul sovietizat de la București. Scopul articolului este clar unul de conștientizare a tuturor intelectualilor aflați în libertate asupra dezastrului (și cultural) din țară, dezastru care începuse cu jefuirea avuțiilor naționale („petrolul Prahovei, grăul Bărăganului, pădurile Ceahlăului” și acestea sunt numai câteva exemple date de autor), pentru a fi îndreptat mai cu deosebire (și mult mai grav!) către „rădăcinile neamului”, către „întregul patrimoniu spiritual”.

De la început și până la sfârșit, articolul acesta se vădește și un strigăt disperat al celor aflați departe de țară, al celor care nu trebuie să-și uite identitatea.

În al doilea număr Mircea Eliade, în eseul dedicat „misiunii literaturii” (din numărul 2 al *Luceafărului* parizian), pleca de la o celebră „rezolvare” a controversei dintre adepții „artei pentru artă” și cei ai „artei cu tendință”, citându-l pe Caragiale care, printr-un răspuns cu tenta umoristică ce-i era caracteristică, arăta că nu recunoaște decât „arta cu talent”.

Comentând replica lui Caragiale, Eliade analizează noțiunea de *talent*, legând-o de *vocație*, de expresia „nevoie de

a scrie”. Astfel, pentru el, scriitorul, ca și artistul creator în genere, constituie „un mod de a fi specific, deosebit de celelalte moduri de a fi îngăduite omului în Univers (religios, economic, politic etc.)” (p. 129)

În acest al doilea număr predomină creația literară – cu deosebire poezia, semnată de Horia Stamatu, N.I. Herescu, C.V. Gheorghiu, Vasile Posteuca, dar și proză, Mircea Eliade publicând aici „Un om mare” și „Fratele risipitor”. Și într-un număr și în celălalt sunt prezente reflecții filosofice (în numărul 1, sub titlul „Razne”, în al doilea număr, intitulate simplu „Fragmente”), ambele semnate cu inițiale – Z.P. Ar fi fost greu de ghicit cine se ascunde în spatele acestor litere, dar în memoriile Monicăi Lovinescu apare, la un moment dat, o însemnare extrem de importantă pentru istoria literaturii noastre și care decodifică semnele.⁴

Sunt de remarcat apoi articolele politice care tratează polemic situația din țara aflată sub regimul comunist sovietic. „Sovietizarea culturii române” (Iosif Moldoveanu⁵), „Închiderea școlilor franceze” (Ilie Oprea), „Scrișul și misiunea literaturii” (Mircea Eliade), „Istoria umanității nu este istoria luptelor de clasă” (Titus Barbu) sunt doar câteva titluri dintre cele mai importante. Aceste articole, citite astăzi, se dovedesc a fi adevărate recursuri la memorie, dezvăluind aspecte necunoscute sau uitate din România sovietizată a anilor '48-'49.

Informațiile de ordin cultural încheie apoi fiecare număr.

Foarte frecventă în revistele exilului, dacă ținem cont de faptul că majoritatea semnatarilor trăiesc acum printre străini, apare tema dorului de Țară (cuvânt scris aproape întotdeauna cu majuscule), temă izvorâtă din conștientizarea situației de exilat pe pământ străin, care știe că nu se mai poate întoarce.

Dacă ar fi să facem o statistică a titlurilor poemelor publicate de autorii români în reviste din Franța, Spania, Germania, SUA, Brazilia etc., termenii „exil” și „dor” ar avea cu siguranță cea mai mare frecvență. Amintim acum (spre susținerea afirmației) numai pe cele din *Luceafărul*. Astfel, aflăm în nr. 1 poemul lui Vintilă Horia intitulat „Exil”, iar în nr. 2 – „Exilații”, semnat de N.S. Govora, „Poeme din exil” (cu unul dintre acestea intitulat „Dorul de Țară”), scrise de Constantin Virgil Gheorghiu⁶, iar sub semnătura Mihai Tăcutu (alias Alexandru Ciorănescu) aflăm poezia „Dor”.

3. Concluzii

Tot ceea ce au scris, tot ceea ce au întreprins semnatarii celor două numere din *Luceafărul* susțin ideea că ruperea de țara de origine a fost, în fapt, cu toată depărtarea spațială și cu toată prelungirea temporală (acea „paranteza cât o existență”, conștientizată metaforic de Monica Lovinescu) „o rupere minimă, o rupere de gradul zero”, scriitorii continuând să scrie, să se întrunească în cenacuri, să editeze reviste, să se citească și să se publice unii pe alții.

Literatura, studiile eseistice ori articolele polemice publicate de *Luceafărul* sunt o dovadă în acest sens.

Luceafărul este una dintre primele „oglinzi” în care se va reflecta continuitatea expresiei culturale românești în libertate. A fost o revistă care trebuie să rămână în istoria literaturii noastre nu numai ca deschizătoare de drumuri, dar mai ales ca simbol al unei „rezistențe românești, mai puțin zgomotoase, dar cu atât mai profundă”, ca simbol al acelei preocupări majore „de a păstra graiul românesc și de a continua aici tradiția literelor noastre”, după cum o aprecia Ioan Cușă⁷, fiind „o icoană, în mic, a tuturor tradițiilor literare și spirituale încă vii, astăzi, în cultura românească”, după cum o aprecia cu clarviziune însuși creatorul ei, Mircea Eliade.

NOTE

1. În numărul 2, la pag. 204 (chiar și prin numerotarea paginilor echipa redacțională voia probabil să sugereze continuitatea!), după rubrica intitulată „Cronica mărunță”, se specifică: „Numărul de față apare cu întârziere din cauza multor greutăți pe care le întâmpinăm. Cerem scuze cititorilor noștri și-i invităm să nădăjduiască împreună cu noi într-o îmbunătățire a condițiilor de apariție”. Din păcate, nu numai că nu s-au „îmbunătățit condițiile de apariție”, iar revista nu a mai putut prezenta „imaginea strădaniei spiritualității românești”, dar ea și-a încetat apariția după al doilea număr. Motivele au fost de ordin material. Oricine citea/ citește despre „greutățile” la care se refereau editorii, bănuia/ bănuiește desigur care erau acestea.
2. O imagine de ansamblu a publicației, dar și una de detaliu vor putea fi găsite în studiul monografic *Luceafărul – o restituire*, alcătuită de subsemnata, în colaborare cu Dan Angheliescu, și publicată în 2009 la editura Ideea europeană.
3. Alias Mihail Fărcășanu, un nume nu prea des citat astăzi, dar foarte important înainte de instalarea comunismului. A fost președintele Tineretului liberal, dar și jurnalist și scriitor, autor al romanului *Frunzele nu mai sunt aceleași*, semnat tot cu pseudonimul Mihai Villara.
4. „Aici (în *Luceafărul*, n.n.) au fost publicate și ultimele texte ale lui Cioran în românește, semnate cu două inițiale: Z.P.” (v. Monica Lovinescu, *La apa Vavilonului*, Humanitas, 2008, p. 107).
5. Pseudonimul lui George Ciorănescu.
6. Ioan Cușă, în *Anotimpuri*, ian.-martie 1955, apud Nicolae Florescu, *Înapoi la Aristarc*, vol. I, Ed. Jurnalul literar, 2009, p. 343.
7. Mircea Eliade, scrisoare către Basil Munteanu, apud Nicolae Florescu, op. cit., p. 342.

VIRGIL IERUNCA ȘI ROSTIREA POETICĂ

DAN ANGHELESCU

„...Rostirea cuvântului constituie spusa și cântecul ființei înseși (...), poetul se află sub puterea chemării discrete și stăruitoare a ființei și este, ca atare, un salvator al ființei din fața sustragerii demonice a ascunderii.“

Martin Heidegger – *Parmenide*

Apartenența la cultura țării pe care, intelectualii români, forțați de un cataclism al istoriei, o părăsiseră a pus o amprentă indelebilă pe întregul lor scris, ei păstrând tot timpul conștiința faptului că distrugerea, mutilarea, pustiirea, înăbușirea a tot ce era gând, istorie și spiritualitate românească avea un singur și principal obiectiv: *dizolvarea fizionomiei identitare a națiunii*. De aceea, marea miză în numele căreia aveau să țâșnească tăioasele și eclatantele accente polemice ale multora dintre scrierile publicate în presa din afara sârmei ghimpate era viitorul. În *Cuvânt înainte* la primul număr al revistei *Destin* se dă sens principalului obiectiv al celor ce făuriseră această publicație și pe toate cele ce aveau să apară: să aducă în expresie „esențele ultime, vitale, ale sufletului unui neam/.../ pe linia permanențelor sale istorice.“ Mesajul lor angaja o participare „nu numai la drama în sine, ci la consecințele ei viitoare, la plămădirea formelor de mâine, pentru că numai astfel – se afirma în continuare – putem rămâne credincioși postulatelor majore ale culturii noastre, așa cum s-a manifestat ea, de la Mihai Eminescu încoace: o cultură cu posibilități universale, cu responsabilități universale (...). Generația noastră – se sublinia în finalul textului – poartă obligația istorică de a se fixa, dincolo de drama ei contingentă, pe constantele permanente ale viitorului românesc.“

Virgil Ierunca este unul dintre primii care avea să pună în pagină acest crez atât în scrierile lui, cât și în publicațiile pe care – cu mari sacrificii materiale

– a reușit să le editeze în exil: *Luceafărul*, *Caete de dor*, *Limite*, *Destin*, *Cuget românesc*, *Ethos*, *Revista Scriitorilor Români* ori revista care a purtat numele de *Ființa Românească*. Devenind, el însuși, o încarnare a luptei împotriva totalitarismului comunist, vocea (în dublă accepțiune – cu sens propriu și figurat –) care va demasca minciuna, impostura, acceptarea compromisului („turcirea”, în termenii săi) din partea unora dintre intelectualii rămași în țară, dar și glasul care vorbește și în numele celor care, prizonieri în propria țară, aleseseră „tăcerea”.

Dar, dincolo de toate cele câte se știu, de cele ce s-au spus și cele care se vor mai spune de aici încolo, se pare că cei mai mulți dintre noi uită ori sunt incapabili să distingă în scrisul lui Virgil Ierunca tocmai *Poetul*. În mod nedrept, există aproape un fel de ostentație în a nu se vorbi despre acesta din urmă, în a-l ignora, în a-l face cumva invizibil în percepțiile pretins subtile ale unora care, nu demult, aproape că îi cerșeau să scrie câteva rânduri și despre ei. La toate acestea care, firesc, ne situează pe terenurile mereu mișcătoare, mereu nesigure ale nedumeririlor, găsim, în prefața jurnalului său un memorabil (aproape) adagiu: „*singurul răspuns pe măsura gustului de cenușă este tăcerea*”. Nici măcar despre pasiunea, energia sau cultura absolut copleșitoare cu care reușea să-și aproprieze o mare diversitate de domenii nu se vorbește aproape deloc. S-ar putea spune că excepționalele lui înzestrări intelectuale, consecvența și modul prin care s-a ilustrat în slujirea unor cauze dintre cele mai dificile (mai ales în condiția dominată de adversități a exilului) au pus, cumva, într-un plan secund, imaginea unui mare împătimit al cuvântului. Așa se face că, în vizibilitatea celor de azi, imaginea criticului literar,

a polemistului redutabil – ale cărui corozive foiletoane făceau cândva deliciul ascultătorilor la *Europa Liberă* – este tot mai estompată. Cele câteva, în fond prea puține, cărți apărute după anii '90, nu reușesc să pună în lumină personalitatea reală a celui care, printre primii, alături de Mircea Eliade, reușea să mobilizeze și să orienteze configurarea întregului fenomen literar al exilului într-o amplă istorie dedicată *supraviețuirii spirituale a României care, supusă dominației totalitare a bolșevismului stalinist, părea destinată unei iminente și totale distrugerii* la nivelul rădăcinilor ei identitare. Dintr-o asemenea perspectivă, deloc inocenta noastră actualitate abandonează în uitare și ipostaza *de ctitor al unora dintre cele mai prestigioase reviste ale exilului românesc*. *Turn de veghe*, *scrutând zarea deloc promițătoare a sferelor de indigență a politicului în sfera culturii și nu numai*, revuistica literară inițiată de Virgil Ierunca analizează *mișcarea ideilor în evoluțiile prezentului de atunci și manifesta o preocupare constantă față de viața, întâmplările și dezastrele din lumea celor de acasă*. O astfel de veghe pare a fi fost una dintre stările definitorii ale exilatului. O dovedește în jurnalul său unde, cu spiritul marcat de o luciditate necruțătoare și tragică, îl portretiza în acidele lui comentarii pe unul dintre corifeii vestici, notoriu admirator al stalinismului, subliniind că ideea de libertate a devenit: „...pentru Sartre un teren minat de toate contradicțiile. Alături de rebelii de la Budapesta, dar și mai aproape ca oricând de comuniștii francezi pe care-i face depozitarii *păcii*./.../... profesorul de umanitate care este Sartre își desfășoară arsenalul de umoare fetidă”.

Virgil Ierunca inventaria, în același timp, cu o deosebită atenție acele puține poziționări care se situau în slujba

adevărului. „În *Études* – scria el – Părintele Gaston Fessard vine să demistifice – după Raymond Aron din *Le Grande Schisme* – impostura creștin-progresistă și mai ales procesul substituirii, în conștiința ispititului, a eschatologiei creștine prin cea comunistă. Mai mult – arată părintele Fessard – în chiar momentul viu al acestei substituirii, ispititul își închipuie că e mai bun creștin decât semenii lui. Această viclenie a Necuratului este perfect descrisă după Fessard, de Sfântul Ignatiu de Loyola în *Regulile Discernământului Spiritelor*.”

Agrăind despre vremurile sub care a trăit, exilul său capătă o alură polemică, veghind asupra tuturor aspectelor capabile să cumuleze atributele revoltei cu cele care vor privilegia o *etică a neuitării*, situată mereu la răscrucea tuturor sfâșierilor unei conștiințe care „se chinuie între neliniște și dezastre existențiale”.

Dar, dincolo de toate aceste deplieri de personalitate, pentru un observator atent (și, desigur, înzestrat cu o minimă sensibilitate) în subteraneitatea tuturor exprimărilor cu care ne întâmpină, constantă prezență este *Poetul*. Îl recunoaștem după mereu marea, dezesperanta și imprudenta *nebunie-înțelepciune de a participa la real*, de a-și asuma tot ceea ce există și tot ceea ce nu mai există, înfruntând cu o specială altitudine decăderile imanenței și lacerările unui *Timp* al inumanului. Pe asemenea coordonate se înscrie caracteristica ființării lui literare, în esență *sublimări* exemplare unde accentul precumpănit și totodată liant principal, apare *Exilul*. „...*Starea de exil*, spune el, *chiar atunci când e permanentă, nu poate fi concepută și suportată decât dacă o trăiești ca pe un fragment*.” Astfel, în sensibilă rezonanță cu un Ștefan Baciuc sau Vintilă Horia, dar nu numai, pentru *rostirile* lui Virgil Ierunca, exilul devenea un obsedant *leitmotiv* plasat sub elocvența și rezumativa sintagmă de *Poezie a Exilului*, ceea ce pentru contemporani, astăzi, nu mai înseamnă aproape nimic. În percepția lor culturală (cât de culturală?) Virgil Ierunca rămâne (alături de Vintilă Horia,

Constantin Amărieuței, Horia Stamatu, George Uscătescu și ceilalți mari scriitori care au eșafodat un valoros tezaur literar românesc în afara hotarelor României) unul dintre *importantii încă necunoscuți* ai literaturii române. Pare, de altfel, simptomul specific timpului actual definit de istoricul Tony Judt ca *epocă a uitării*, epocă dominată de „*insistența perversă a contemporanilor /.../ de a încerca din rășputeri mai degrabă să uite decât să-și amintească*.” În ceea ce-l privește pe Ierunca, publicul de azi ignoră faptul că el a mai fost și altceva decât vocea (a adevărului și speranței) care, înainte de '89 era așteptată și ascultată la *Radio Europa Liberă*. Autorul *Poemelor de exil* e în continuare abandonat în uitare, deși sunt numeroase rațiunile potrivit cărora lucrurile ar trebui să arate altfel. Nefiresc e și aspectul că unii comentatori (cu pretenții) nu s-au sfiit să considere că Virgil Ierunca a lăsat în urmă prea puțină literatură (!). Mai sunt și alții care, nu lipsește mult să afirme că el n-a făcut deloc literatură!... Și iată, în mod prea puțin explicabil, scriitorul rămâne înconjurat de o aceeași stranie tăcere ce îi acoperă și pe alți asemenea lui, apreciați la superlativ, însă pe alte meleaguri. Reeditățile se lasă, încă și ele, de mai mult timp, așteptate. Însă, cu siguranță, cei ce și-ar îngădui *iscusita zăbavă* a lecturii unora dintre paginile scrise de el vor descoperi un scriitor autentic care, *în – și pentru – timpul ce i s-a dat, convinge că nu a făcut decât literatură!*

Poezia este vizibil prezentă în întregimea scrisului său, indiferent de genul sau subiectul abordat. Și aceasta se vede cu atât mai mult atunci când scrie chiar despre poezie. Despre poezia altora. Evident, deține harul unor enunțuri nu doar memorabile, ci și somptuoase. Ceea ce apare în ordinea firescului la el este consecvența cu care se situează mereu și gândește totul din interiorul acelei *stări speciale a lumii* care nu poate fi decât *Poeticul*. Fără îndoială, *a gândi și a regândi lumea* din perspectiva misterioasă a acestui fenomen din care s-au născut și filosofia, și științele, și teologia, nu poate fi diferit,

nu poate intra în contradicție cu modalitatea în care un poet autentic își articulează propriul discurs. De aceea el este mereu apt să-i admire și să-i înțeleagă pe toți cei asemeni lui. Așa se face că, înseși poemele lui Virgil Ierunca pot fi gândite adecvat și comentate (într-un *par lui-même*) cu aproape aceleași sintagme pe care le întâlnim în formulările cu care se apropie de ceilalți. *Singurătatea severă cu sine*, pe care el o întrează comentând, de pildă, poemele unui Marcel Gafton, *lumea închisă în adâncă uitare a ființei (lăcașul poetului ca și al poemului ne-fiind posibil altundeva decât în ființă)* aparțin, în egală măsură, propriilor sale determinații interioare. După cum și *apocalipsa râncedă, revărsarea răului peste peisaje și suflete, atentatul împotriva geometriilor neprihănite* se hrăneau și din proiecțiile propriilor sale viziuni: „...*Dimineata n-am văzut-o decât în miezul nopții/ A fost neagră ca ochii, albă ca amintirile/ Lăsați afară ostateci aspri/.../ Și-am început să tăcem ca o inimă într-o memorie...*” Dimensiunea însingurării tragice devine evidentă: „...*N-am ce să vă dau/ Taina mea e văduvă ca o idee/.../ Sărbători negre țin lanț lanțul luminii/ Măsura pustiului în ultima bătaie de inimă/ Se miră cuvântul/ Asta este.*”

Vom observa, fără dificultate: poezia devine convertire într-o *aventură spirituală*; ea tinde mereu să *ajungă undeva* (sensul cuvântului *aventură*, *ad-venirea*, ascunde o asemenea conotație; dar și pe aceea a unei deveniri; căci, evident, *ajungerea* este atât împlinire, cât și schimbare către o altă natură; și poate un pas către desăvârșire? Se poate spune, pornind de aici, Virgil Ierunca *Poetul*, dar nu mai puțin și comentatorul se regăsesc printre cei care, discret, cu o anume smerenie, totuși trăiesc total, în polifoniile și complexitatea, nu o dată agonică, a *stărilor difuze ale poeziei*. E adevărul ce se verifică în tot ce a scris, fie în poem, fie în rostirile lui despre artă. Iată ilustrările acestei afirmații în cele ce spune privitor la pictura lui Victor Brauner: „*vede, de la început, invizibilul*” și „*neliniștii toarele lui prevestiri*”.

Ciuleandra – în italiană, 1930 și *Cadriul*, 1919

Ca gânditor, Ierunca înțelege lumea și ansamblul-ființei-întru-lume, din perspectivele în care configurarea ei în artă devine faptul esențial. Așa cum probabil înțelesese și de la Heidegger (pe care îl amintește în numeroase ocazii), orice artă este în esența ei Poezie (*Dichtung*). Ceea ce survine – pe urmele unei asemenea înțelegeri – se configurează în demonstrație și atunci când vorbește despre Brâncuși, cel care: „...smulge materiei dreptul ei la absența de materie, creând ca dintru începuturi, începutul. Opera lui nu e o operă de irealitate, ci de nouă rânduială a realului./.../ În timp ce ceilalți rămân în drama și uneori epigrama subiectului, Brâncuși primește cu intuiție și înțelepciune, uvertura nouă, anunțătoare a obiectului.”

Deasupra, ori dedesubtul oricărui frontiere ale timpului sau ale limbajelor este poezia și este înțeleasă ca un moment de conștientizare a condiției ființării. Ceea ce, iată – până și când este vorba de sculptură – se redescoperă,

mutatis mutandis, ca rostire (!?) esențială, dat fiind că în a ei natură-poetică (*dichterisch*) despre care vorbise Heidegger, apare o paradoxală (reflectând asupra materiei și formelor ca limbaj specific) abandonare tocmai a imanenței ca esență a actului de transfigurare în operă.

Cu o competență rarisimă pentru un neprofesionist în domeniu, Virgil Ierunca vădește subtile cunoașteri și nu mai puțin miraculoase intuiții în arta sunetelor, singura artă ale cărei purități se refuză tuturor decăderilor contingentei. Sedus de acel misterios *faire pensable des choses qui ne sont pas pensable*, care este un propriu unic al muzicii, comentariile lui privitoare la componistica veacului XX sunt absolut uluitoare prin profunzimea aserțiunilor: „...întoarce-rea spre folclor a lui Bartok apare ca o ruptură față de prestigiile tradiționale (Schönberg începuse să zguduie tonalitatea, iar Webern îl ajungea din urmă pentru a-l întrece)/.../ Muzica occidentală, la origini, prezenta același haos

și aceeași libertate pe care o caută Bartok în folclor./.../ Există la Bartok în procesul acesta de a-și asuma originarul un fel de intenționalitate vădită și permanentă./.../ Universul său ocolește patosul irealității unui Schönberg instalat în serie. Universul său e concret și fecund, recunoaște întruparea, suportă neliniștea, dar mai ales revendică interogația./.../ Bartok e vecin cu Brâncuși. Schönberg e un geometru disponibil, un Mondrian și mai sonor...”

Este, credem, deja evident: scrierile lui Virgil Ierunca, indiferent de domeniul în care se instalează, induc o zăbovire a gândului în acea stăruință lucidă pentru neobișnuitul adevărilor ce survin prin operă, dat fiind că, potrivit lui Hans-Georg Gadamer, *frumusețea* (care ar putea, încă, să mai salveze lumea!) este unul din felurile în care ființează adevărul. Ceea ce ar putea să reamintească acel profund adagiu datorat lui Paul Valéry: „...Omul este absurd prin ceea ce caută, dar este sublim prin ceea ce găsește.”

INTERVIU

„CÂNDVA, AM AFLAT ȘI EU CĂ, DIN PARTEA TATEI, AVEM STRĂMOȘI COMUNI, DAR MAI DE DEPARTE”

INTERVIU CU DOMNUL ANDREI MOLDOVAN DE DANIELA SITAR-TĂUT

Daniela Sitar-Tăut: Dragă Andrei, ne-am întâlnit în urmă cu câțiva ani la o manifestare Rebreanu și aș vrea să ne centrăm, în dialogul nostru, în jurul acestui subiect ce pare nepuizabil. Ce alte funcții îndeplinește Casa Memorială „Liviu Rebreanu” de la Prislop, reclădită în 1957, în afara celei muzeale?

Andrei Moldovan: Văd că vrei să începem cu un lucru mai puțin luminos, probabil ca să ne putem însenina după aceea. Lângă casa memorială de la Prislop, s-a construit ulterior o clădire, nu prea mare, care adăpostește un mic amfiteatru și încă vreo două sălițe unde sunt expuse câteva ediții ale autorului. Construcția ar fi avut menirea, cred, să transforme casa memorială din simplu muzeu într-un centru de cercetare a vieții și operei romancierului prin acumulare de material documentar, cu sesiuni de comunicări pentru critici și istorici literari, cu manifestări mai ample pentru un public interesat, precum concursuri literare, festivaluri și, de ce nu, o publicație proprie în chip de buletin informativ, așa cum se întâmplă, printre altele, la casele memoriale ale lui Mihai Eminescu sau Ion Creangă. Din păcate, nu există nimic din toate acestea. Totul se rezumă la vizita scriitorilor participanți la Colocviile Rebreanu la Bistrița, în noiembrie, iar asta nu totdeauna. Noroc cu vizitatorii de toate vârstele, care găsesc mereu în Liviu Rebreanu o lume de descoperit. Nu voi încerca aici să identific cauzele, pentru că revista *Polemici* nu are suficiente pagini ca să sperăm că vom ajunge la un liman.

D. S.-T.: Care este menirea Centrului Cultural „Liviu Rebreanu”? În ce măsură reușește să antreneze, personalități din țară/ evenimente culturale în jurul lui Rebreanu?

A.M.: Ei bine, iată o întrebare care ne va mai însenina, pe măsură ce voi răspunde. La Chiuza, satul de baștină al scriitorului, după tată, s-a reabilitat prin fonduri europene un vechi conac feudal. Este vorba de acel castel în care romancierul își plasează eroii din *Adam și Eva*, în prima variantă a romanului, intitulată *Mirza*. Aici funcționează acum Centrul Cultural Liviu Rebreanu într-un spațiu de epocă generos, cu sală de conferințe, două săli cu o expoziție documentară permanentă (edițiile princeps și alte ediții antume, presa din epocă în care a publicat sau în care s-a scris despre cărțile sale...), o bibliotecă documentară pentru cercetare, realizată cu sprijinul directorului Bibliotecii Județene, scriitorul Ioan Pinte, care a înființat aici o filială, pentru a putea să dezvolte fondul de carte, orientat în mod special spre romanul românesc, sală de lectură, două săli pentru expoziții de artă plastică, o expoziție superbă în curtea conacului, donată de ICR Chișinău, prin generozitatea lui Nichita Danilov. Inaugurarea centrului s-a făcut acum un an printr-un colocviu care s-a bucurat de o largă participare din toată țara, dar și din Basarabia. Un sprijin puternic există din partea Filialei Cluj a Uniunii Scriitorilor. Aici vom realiza reuniuni anuale ale rebrenologilor, de tipul celor care, după cum bine cunoști, aveau loc cândva la Tescani și Aiud, dar și o tabără de sculptură având ca temă romanul *Adam și Eva*, un cerc de lectură creativă pe seama aceluiași roman, lansări de carte, vernisarea unor expoziții de pictură...

D. S.-T.: Și toate acestea în premieră la Chiuza?

A.M.: Nu chiar. Acum aproape patruzeci de ani, la îndemnul vulcanicului Lucian Valea, în naivitatea mea, am organizat la Chiuza o sesiune de comunicări invitând la aceeași masă familia ardeleană a scriitorului, prin Tiberiu Rebreanu, fratele cel mai mic, și familia bucureșteană, prin Puia Rebreanu, fiica romancierului, aflate atunci în război din pricina moștenirii drepturilor de autor, cu atacuri dure în presă și plimbări prin sălile tribunalelor. Că eu eram nechibzuit crezând că părțile în conflict își vor da mâna la șueta încropită de mine, nu e de mirare, pentru că aveam mintea încă destul de crudă, dar Lucian Valea, omul din umbră, deși poet, adică mai disipat, părea matur. Din fericire, a venit numai echipa ardeleană, iar partea oficială, deși tensionată, a decurs fără vărsare de sânge. Focurile s-au aprins doar în culise. Interesant este că Lucian Valea a răcit tocmai atunci și nu a putut fi prezent. În schimb, Puia, deși nu a venit, invocând motive de sănătate (îi mulțumesc și acum pentru asta!), bine consiliată, și nu vreau să ghicesc din ce direcție, mi-a trimis o scrisoare, cu vădită intenție de a fi citită în cadrul sesiunii. Este o scrisoare echilibrată, chiar elegantă, dar având grijă să îmi ceară subtil mărturisirea păcatelor. Fără alte comentarii, ți-o pun la dispoziție, nu a mai fost publicată. Dacă vei găsi util, o poți atașa acestui dialog.

D. S.-T.: Ce proiecte editoriale mai ai? În ultimii ani au fost tipărite două volume de o deosebită valoare documentară, *Intimele și Scrisori către Rebreanu* (A-B). În ce stadiu de lucru/tipărire se află celelalte trei volume preconizate de corespondență a romancierului?

A.M.: În privința corespondenței lui Rebreanu, și mă refer aici la scrisorile primite, preconizate să apară în patru volume, cum bine spui, doar primul este până acum în rafturi. Epistolele sunt de o mare importanță, nu doar pentru cel căruia îi erau destinate, ci pentru culisele vieții culturale interbelice, având în vedere funcțiile importante pe care le-a avut romancierul. Când o să apară celelalte trei volume? Vezi, în „afacerea” aceasta, Niculae Gheran este „șeful de trib”. Când se înalță el din fotoliu și face semn, oastea își ocupă pozițiile și se apucă de lucru. Nu ar fi prea complicat, numai că generalul ar vrea ca oastea să nu combată chiar de pomană, cum a făcut până acum, pentru a confirma tradiția mioritică potrivit căreia munca intelectuală este voluntară în vecii vecilor. Ținând cont de faptul că Editura Academiei s-a angajat să suporte cheltuielile de tipărire, suma pentru a plăti o echipă redacțională nu ar fi prea mare. Interesant este că, pentru acest Balzac al literaturii române, nu se află bani, în vreme ce sunt finanțate din bani publici tot soiul de sindrofii, în urma cărora rămân doar farfurii de spălat.

D. S.-T.: Recent, în 2015, au fost editate niște *Amintiri despre Mihai Eminescu*, de Teodor Stefanelli. Ștefan Cazimir a fost editorul celor despre I.L. Caragiale. În ce măsură este realizabil/ se are în vedere un astfel de proiect în cazul lui Rebreanu?

A.M.: Eu nu am auzit despre vreun proiect în acest sens. Nici nu știu dacă ar fi sau nu util. În primul rând, Liviu Rebreanu a avut o existență dăruită până la epuizare muncii creative, fără componente de spectacol sau picanterii. Rezervat în comunicare, el răspundea rareori corespondenților săi de tot felul. Dovadă și primul

volum de corespondență primită, amintit aici. De unde și nevoia unora de a fabula. Apoi, la o vreme după moartea sa și a soției sale, a început disputa pentru drepturile de autor, pornind de la faptul că Puia nu era fiica sa naturală (lucru adevărat, de altfel), scriitorul recunoscând-o ulterior, cerându-se astfel în instanță, ca moștenirea să revină fratelui romancierului, Tiberiu Rebreanu. Patimile nu s-au stins cu totul nici azi, după dispariția principalilor actori, de aceea amintirile riscă o alunecare spre zone ale mistificării. Cred că publicarea corespondenței primite este prioritară. Ea poate să fie un material prețios pentru istoricii literari, ca și pentru cititori.

Volumul de corespondență cu Fanny, soția sa, a fost de natură să risipească o legendă. Pentru că epistolele nu erau cunoscute, o seamă de fragmente scandaloase au fost decupate și puse în circulație conturând astfel o imagine falsă. Publicarea lor a dat o perspectivă realistă, complexă, cu răul și cu binele lor.

D. S.-T.: Ți-ai adunat o parte din articolele despre autor în volumul *Un Rebreanu hăituit*...

A.M.: Volumul despre care pomenești ar fi trebuit să fie o carte cu un singur text omogen, sub același titlu, *Un Rebreanu hăituit*. Hăituit și eu de curgerea timpului, am hotărât să-i dau această formă intermediară, așezând acolo întreaga materie primă a proiectului. Și cred că așa va rămâne, chiar dacă o voi revizui și reedita, ceea ce și intenționez. Cu toate că textele diferite tind fiecare spre propria viață, există o arhitectură a întregului, iar tot ce am vrut să comunic se ridică din ele. O rescriere a cărții într-un singur text omogen ar fi beneficia doar pentru mine, nu și pentru Rebreanu, așa că...

D. S.-T.: O altă carte, foarte apreciată, este *Liviu Rebreanu prin el însuși*, scrisă în colaborare cu Nicolae Gheran...

A.M.: Cartea scrisă în colaborare cu Nicolae Gheran, după o idee de N. Gheran, este un unicat în cultura românească, în sensul că reprezintă un dialog postum cu scriitorul, despre viață, evenimente, preocupări, creație (a sa și a altora), fără a avea de-a face cătuși de puțin cu ezoterismul. Întrebările le-am pus noi, din perspectiva omului de azi, iar răspunsurile au fost extrase din scrierile lui Rebreanu, având la dispoziție toate cele 23 de volume din ediția critică, cu trimiterile de rigoare. Am mai vorbit de multe ori despre *Liviu Rebreanu prin el însuși*, o carte bine primită de presa literară și premiată de Uniunea Scriitorilor – Filiala Cluj, muncită vreme de patru ani de către doi autori cu viziuni diferite, așa că nu mai insist...

D. S.-T.: Ultimul tău tom, *Ephemeride* (Ed. Limes, 2016), este unul de „publicistică culturală”. Se încheie cu „un eveniment editorial de excepție”, traducerea romanului *Adam și Eva* la Paris, cu sprijinul ICR, de către Jean-Louis Courriol...

A.M.: „Excepția” nu constă în publicarea unei traduceri din Liviu Rebreanu, ceea ce nu ar fi o noutate, ci în faptul că Jean-Louis Courriol este un reper solid al culturii române în Franța, o adevărată instituție. L-am asemănat mereu cu un alt mare francez, Abdolonyme Ubicini, prieten al lui Bălcescu și Alecsandri, prefațator al cărților tipărite de scriitorii români în Franța, cu studii despre cultura și literatura română, militant unionist, devenit mai târziu membru al Academiei Române și, cum era de așteptat, dat de către noi uitării. J.-L. Courriol a realizat la Lyon o adevărată școală de traducători din literatura română. Ceea ce face este marcat de atașament, de iubire, de o credință în valorile românești cum întâlnim doar la pașoptiști. În scurta prefață a cărții, traducătorul propune, în mod neașteptat, dar pe deplin justificat, o viziune nouă și modernă asupra romanului pe care Rebreanu îl îndrăgise cel mai mult, dintre toate scrierile sale: „...este un cântec de iubire și de moarte sfâșietor și senin al unei modernități ficționale uimitoare.” Lansarea a avut loc la începutul acestui an, la 15 ianuarie, o dată simbolică, într-o ambianță ispititoare, prelungită de o degustare de vinuri de Rhône. Deși invitat, regret și astăzi că nu am participat.

D. S.-T.: Aud că te-ai născut la Chiuza, în satul de baștină al lui Liviu Rebreanu. Ești cumva rudă cu romancierul?

A.M.: Ei, asta e acum! Într-un sat, cam jumătate dintre oameni sunt în relații de rubedenie între ei, într-un fel sau altul. Cândva, am aflat și eu că, din partea tatei, avem strămoși comuni, dar mai de departe. Asta nu are nicio relevanță. Eu nu m-am ocupat de scriitor și de scrierile sale pentru că i-aș fi rudă, lucru pe care l-am aflat mai târziu, nici nu am considerat că din pricina asta trebuie să am un alt statut. Cred că este pentru prima dată când amintesc despre această îndepărtată înrudire a mea.

În schimb, dacă tot veni vorba, cu bunicul meu din partea mamei, care a trăit 84 de ani, fost proprietar de prăvălie în vremurile de altădată, stăteam deseori de vorbă. El era cu un an mai în vârstă decât Liviu Rebreanu și l-a cunoscut bine, pentru că familia numeroasă a învățătorului Vasile Rebreanu își mai trimitea copiii și pe la bunici în timpul vacanțelor, mai cu seamă la Chiuza. Între bunicul meu și Liviu nu s-a legat o prietenie, pentru că viitorul scriitor era extrem de neastâmpărat. Bunicul îl prefera pe fratele său, Iuliu, mai așezat, și cu care a rămas în bune relații vreme îndelungată, pentru că, devenit inspector financiar, Iuliu l-a ajutat mult în activitățile sale comerciale, să poată face față concurenței evreiești în perioada interbelică. Cât despre Liviu, își amintea că bunicul său, Samoilă, îl certa deseori pentru numeroasele sale năzbătăii, spunându-i: „Băiete, n-a fi țară caldă de tine veac!” și se bucura când reușea să îl mai trimită și pe la rudele din partea mamei, la Beclean. Cine ar fi crezut că scriitorul atât de calculat, de echilibrat în tot ce făcea, atât de sânguinos și sobru, a fost un copil atât de zglobiu! Dar iată-ne intrând deja în domeniul poveștilor, ceea ce înseamnă că ar trebui să punem punct.

NOTE DE LECTURĂ

APOSTOL BOLOGA – ÎNCĂ UN „INADAPTABIL” SAU UN EROU „ABSOLUT”?

ALEXANDRU BUICAN

Apostol Bologa, eroul clasicei *Pădurea spânzuraților*, deși se pare că poartă date certe de registru civil și psihologic, este, nici vorbă, una dintre figurile cele mai enigmatice ale literaturii române. El a fost perceput dintr-un început ca o victimă a unei alcătuirii statale artificiale care, neținând cont de principiul naționalității, ajunge să-și confrunte supușii cu cele mai grave dileme existențiale. Bologa a mai fost descifrat și ca un neadaptat într-o lume în care fiecare își are conștiința pusă de acord cu împrejurările. De obicei, el a fost confundat cu această lume, iar actele sale au putut fi văzute și ca rezultat al lipsei de caracter, de „linie dreaptă.”

Și totuși, Liviu Rebreanu, în procesul de zugrăvire a mediului în care se va desfășura drama eroului său, a avut grijă să lucreze cu personaje lineare, ceea ce ne face, chiar de la început, să așteptăm un destin deosebit pentru Bologa. Cei care-l înconjoară, atât în cadrul regimentului (acesta împlinind în ecuația romanului funcția de microcosmos – Imperiul Austro Ungar însuși la scară redusă), și cei „de acasă”, sunt ceea ce numim caractere, ei purtând matricea (sau ADN-ul, dacă vreți) determinării lor etnice. Varga, locotenentul ungur – singurul ofițer de carieră între ceilalți, lucru sugestiv – n-are oscilații ideologice și nici frământări sufletești pe probleme etnice. El este produsul unuia imperiu întins de către ai lui, împreună cu austriei, de-a lungul Europei Centrale și mai departe, deci un beneficiar. Gross, evreu, e reprezentantul alor săi. E animat deopotrivă de un naționalism născut din necesitatea de apărare prin comunitate, dar și de un internaționalism produs al modului de existență a evreimii împrăștiată pe toată suprafața pământului. Revolta sa – „anarhistul nostru”, îl numește locotenentul Varga –, e și ea produsă istoricește, urmare a atacurilor suferite de-a lungul istoriei. Klapka știe că cehii sunt suspecti în acel timp și în acel loc și apare temător până la exasperare, deci e în concordanță cu cel mai firesc instinct de conservare al ființelor aflate sub atac. Însuși doctorul Meyer e de un excelent adevăr psihologic. El nici nu-și dezvăluie, cred, naționalitatea, fiind doar „un cinic”, nici vorbă în urma frecventării continue a suferințelor omenești și a morții.

Într-un prim plan Bologa ar apărea ca un naționalist român. Refuzul lui de a lupta împotriva „fraților” de peste Carpați, nu e rezultatul unui raționament logic de interpretare a unor noțiuni etice, ci un impuls organic, transmis de undeva din străfundurile organismului unitar care e poporul român. De unde și stările emoționale limită pe care le încearcă și care îl handicapează în alegerea mijloacelor de „adaptare” la situația concretă. Din copilărie încă, i s-a transmis de tatăl său să nu uite niciodată că e român. Și el își aduce foarte bine aminte că Bologa tatăl adăuga mereu, când îl rostea, cel puțin trei r-uri la cuvântul român. Deci Bologa ar părea că trebuie să illustreze un „patriot”. Numai că

actele sale sunt mereu derutante, mai curând în contradicție cu imaginea pe care societatea și-a construit-o despre patriotism. Și aceasta din cauză că în jurul său s-a instaurat un pseudo-patriotism demult compromis. Bologa simte că „patriotul” acesta de vorbe nu subliniază, prin sacrificiu personal, anumite idei înalte din care să profite societatea în largul ei. El doar enunță că e patriot și, din această, cauză trebuie să fie – imediat – iubit. Apoi, iubit fiind (și patriot) trebuie să i se dea putere între ai săi. De unde și această întrecere deșucheată de a fi „patriot”. Căci atunci, în România antebelică, „elita” lichelismului se suprapusese perfect peste aceea a „patrioților”, creând o cultură a demagogiei – lichelism ce fusese perfecționat de generații, fenomen ce intrase și-n atenția lui Eminescu, exasperându-l.

De aceea, întors acasă, Apostol se simte a fi „un străin ori parcă a căzut într-o lume străină.” Exasperarea sa nu-i înlesnește să aibă o atitudine de „tact”, și el îl umple de sânge imediat pe un anume Pălăgieșu, notar, turnător știut de consătenii săi. La revederea cu mama sa are doar o luciditate rece, care-l miră și pe el, și pe care Rebreanu o sugerează cu o artă a cuvântului (aproape cinic) inegalabilă. Mama și fiul rostesc „vorbe și crâmpie de fraze fără legătură, în care bucuria și înduioșarea își găseau descărcarea trebuincioasă.”

În mediul disimulat, el, care ajunsese să cunoască adevărata dragoste în legătura cu Ilona, o țărăncuță unguroiacă, o mică sălbăticiune plină de puritate – opțiune ce ar putea părea dezagregabilă românilor asupriți în această construcție artificială care e Imperiul Austro-Ungar – e acuzat, inevitabil, de șovinism, pentru a fi rupt logodna cu Marta pe motiv că aceasta ar fi vorbit ungurește cu un al ofițer.

Peste tot în romanul lui Rebreanu e o contrazicere a noțiunilor curente, iar aceste inconsecvențe sunt ale unei naturi răzvrătită. Ceea ce-și dorește Bologa iese din radarul trăirii mediocre. El a ajuns la înțelegerea faptului că „viața ființează numai prin inimă și că fără de inimă, creierul rămâne o biată grămadă de celule moarte.” E și el, deci, un însetat de un absolut al trăirii opus existențelor pipernicite. Și, până la urmă, această sete – de „umanitate”, să-i spunem – îl va conduce la o imposibilitate de viațuire și va căuta salvarea morală în moarte. Încercarea sa de dezertare, atât de rău pregătită, e, de fapt, aproape o sinucidere și e conductivă spre concluzia că el și-a dat seama că drama sa n-are rezolvare, nu numai între constrângerile morale ale unui internaționalism sub însemnele Austro-Ungariei, – „globalism”, i-am spune noi astăzi –, dar nici printre constrângerile alor săi. Aspirația sa de puritate sufletească e absolută, de neîmplinit deci și aceasta e tragedia sa.

Omul superior e firesc să nu se simtă bine, dar nu neapărat doar în țara lui sau pe aiurea, ci, ca să spun așa, în viață însăși,

din cauză că nu are prea mulți semeni. Cu cât valoarea sa intelectuală și sufletească e mai mare, cu atât ea devine mai irelevantă pentru cei din jur și, atunci, sentimentul de alienare se transformă cu timpul într-o adevărată suferință.

Doctorul Meyer, asemenea celorlalți, cu toții niște ființe trăind în panică, cu un singur gând, al supraviețuirii cu orice preț, îi spune și el că „moartea cea mai eroică nu prețuiește în realitate cât viața cea mai ticăloasă”. Apostol însă nu înțelege să accepte orice fel de viață. Despre Bologna se poate afirma că e și el asemenea albatrosului lui Baudelaire. Aspirația sa absolută pentru înălțimile sufletești, către autenticitatea iubirii sau a urii, își află împlinirea pe înălțimi, coborât însă în contingent, într-o lume în care fiecare trebuie să compromită ca să supraviețuiască, el e neputincios, e un adevărat handicapat.

Până la urmă, acest roman poate fi citit deci ca un poem sublim din care, prin răsturnarea noțiunilor curente despre nație și patriotism, despre datorie și pasiune, despre ideal și real, se dezvăluie o lume transcendentă, inaccesibilă omului comun, cu atât mai fascinantă pentru cei aleși.

Cele două scene, „ale spânzurătorii”, care îndeplinesc funcția de praguri ale dramei – și ale romanului –, par biblice. Cei adunați în jurul stâlpului morții, sunt ființe josnice, condamnate, adunate să împlinescă o ceremonie de crucificare în urma căreia va avea să se petreacă o renaștere. O aspirație, de neîmplint în această lume, e dusă la moarte pentru ca să se împlinescă undeva într-o lume transcendentă. Ultimele rânduri ale romanului nu mai lasă nici o îndoială asupra intențiilor autorului: „...Apostol fu împresurat de un val de iubire izvorâtă parcă din rărunchii pământului. Ridică ochii spre cerul ținuit cu puține stele întârziate. Crestele munților se desenau pe cer ca un ferăstrău uriaș cu dinții tociți. Drept în față lucea tainic luceafărul, vestind răsăritul soarelui. Apostol își potrivea singur ștreangul, cu ochii însetați de lumina răsăritului.”

Despre mijloacele estetice angajate de Rebreanu în construcția demonstrației lui se poate vorbi, de asemenea, la infinit. Cadrul fizic în care se desfășoară această dramă de înălțimi sufletești e și el de o mare sugestivitate. Câmpia e „neagră” și e „înțepată ici-colo cu arbori arămii.” Cimititul militar e „înconjurat cu sârmă ghimpată”, cel al satului e „îngrădit cu spini”. Crucile cimitirului militar, albe, străjuiesc „mormintele așezate ca la paradă”. Tabloul aduce aminte deopotrivă de copacii scheletici ai lui Piet Mondrian, ca și de faimoasele sale „compoziții” de linii ce se întretaie geometric. De altminteri, crucile sunt amintite adeseori în roman, ele fiind animate de trăiri, de vreme ce, într-un loc, așteaptă „întrebătoare”. Prin contrast, în cimitirul satului, fără poartă, sunt doar „cruci rupte, putrezite, rare.” Nu numai viața s-a oprit din cursul ei firesc, odată cu pornirea războiului dar, paradoxal, însăși moartea, cimitirul civil arătând „ca și cum de multă vreme nici un mort n-ar mai fi intrat acolo și nici n-ar mai vrea să intre nimeni...” Este sugerată o suspendare a vieții civile. Și aici avem imagini asemănătoare desenelor expresionismului german inspirate de război.

Interpretarea acestei opere excepționale e sortită să se adâncească în perpetuitate. O creație artistică este doar un „semn”, o codificare a realității intelectuale și sufletești a creatorului de geniu. Descifrarea lui este deosebit de grea și e destinată termelor lungi. Ea îi e dată posterității, acelui lung efort colectiv de acumulări în procesul de înțelegere, de apropiere de realitatea de excepție care a fost „lumea interioară” a creatorului ce a lăsat acest „cod” despre trăirile sale. Posteritatea este un Georges Cuvier colectiv care, după un oscior, reușește să reconstituie un gigant din epoca dinozaurilor.

POEZIE

2 POEME DE LORENȚA POPESCU

EXERCITIU

După ce a trecut prin viață
și prin moarte,
Sofan s-a pus pe inventariat lumile cunoscute.
A plonjat în memorie
și a revăzut
primele o sută de imagini ale sale.
Multe erau greu de recunoscut, pe altele le-ar fi vrut dispărute
pentru totdeauna,
câteva, puține, îi trezeau zâmbetul,
iar altele l-au durut.
Asistase la toate misterele:
câmpiile visau multe vise,
râurile erau golite la nașterea arborilor,
păsări baroce din miniaturi trăiau o viață după viață,
trandafirii uciși căpătau chipul nostru cel dintâi,
iar pământul scria lumea.
„Trebuie să visăm realul nostru ca să devină real
și trebuie să împrumutăm oglinzilor adâncile noastre priviri”,
își zicea.
A restrăbătut lumile lui din infinit,
pentru că știa că numai infinitul e capătul infinitului
și mai știa că într-o zi îl va ierta pe Creator,
pentru că l-a uitat așa stingher
într-un colț de univers,
să povestească despre
umbrele marilor ceremonii.

LETRINĂ

În chenarul auriu, șarpele se'ncolăcește
Întocmai unui flagelat cu creastă.
Sub ronda literă se-ntinde
Stăpânitoare o tipsie iconoclastă.

Se trag porțile la ademenitoare slăvi,
Timpul se-adună-n pâlcuri ordonate,
Depun omagii, ochiului parăzi,
Spre boltă, mulțimi însingurate.

În doi se-ncrucișează
Spintecătoare săbii de cristal,
Încolăciții șerpi se fulgerează
În ape-ncinse. Moment letal.

Albastra coadă, colac misterios
În țesătura de mărgean, înconjură
Ciorchine de făpturi, acord lucios,
Înghesuit în vers de psalm.

Nu crezul vid, cortină spartă
În doliul rece, evanghelic,
Sfidează timpul ca o metopă
De sanctuar vânat agonice.

ISTORIE LITERARĂ

UN EPISOD NECUNOSCUȚ DIN VIAȚA LUI DIMITRIE ANGHEL: PROVOCAREA LA DUEL A LUI GEORGE RANETTI

MIRCEA POPA

George Ranetti a fost unul dintre „ucenicii” cei mai înzestrați ai marelui Caragiale, de la care a învățat meserie la *Moftul român*. Apoi, când a început a merge pe picioarele lui a editat revista *Zeflemeaua*, în care l-a apărut pe renumitul dramaturg de acuzațiile de plagiat ale lui Caion și a dus o campanie de zeflemisire a lui Macedonski (numit peste tot Macabronsky) și a ciracilor săi simbolizști pe care i-a ironizat sistematic. Pastişele și parodiile sale au ajuns în mare vogă, fiind mult gustate de publicul literar din epocă, iar scenetele, „brașoavele” și comentariile sale acide au făcut deliciul publicului în toți anii începutului de secol. După încetarea *Zeflemelei* a scos o nouă revistă, *Furnica*, luându-și-l drept asociat pe D. Țăranu și continuând campania antisimbolistă, dar și antisămănătoristă, prin câteva poezioare și texte care erau adresate lui Ilarie Chendi, numit în mod curent Spanachendi, pe care-l va lua în vârful penitei pentru pretențiile sale de „mare român”. După spusele sale, acesta ajunsese să-l considere pe Alecsandri drept „evreu”, pe Eminescu drept „bulgar”, iar pe Ranetti și alți câțiva greci, încât toți trebuiau să dobândească certificatul de „românism” de la acest suspect, după opinia sa, trocar de dincolo. Dar cel mai amuzant dosar pe care-l putem citi în 1912 în paginile *Furniceii* este cel închinat lui Dimitrie Anghel, pe care l-a ironizat într-o poezie pe motiv că Societatea Scriitorilor” pe care o reprezintă în acel moment a dat o moțiune împotriva lui Tudor Arghezi, „care nu comisese altă vină decât să critice într-o revistă activitatea stupidă a comitetului „așa poreclitei Societăți a Scriitorilor Români”. Versurile le-a publicat sub titlul „Triumful Sparanghelului” în nr. 38 din 24 mai a revistei sub pseudonimul Ghiță Delagambrinus. Ele arătau în felul următor: „În mai, în luna ideală./ Scăpând d-a iernei reci troieni./ Renaște lumea

vegetală./ Legume, flori și buruieni./ De sub lînțoliul zăpezii/ Renaște câmpul înverzit/ Și-i totuț-n floare... Doar Arghezi/ În luna mai e... veștejit!/? Arghezi-i veștejit și pace./ Cel mai dibaci horticultor/ Nimica nu mai poate face/ Pentru sărmanul scriitor./ Și-n timp când conțopistul Anghel/ Îl veștejește pe-ndrăzneț/ E piața plină de sparanghel/ O trufanda de mare preț./ Șparenghelu-ăsta-nsă-i din sere/ Se-ngrașă artificial./ Cu fonduri de la ministere/ Pus nu-n ghiveci, ci-ntr-un țucal”. Intervenția ironizatoare a lui Ranetti făcea aluzie atât la calitatea lui Anghel, de „poet al florilor”, cât și la ajutorul primit din partea ministrului Arion care îl numise funcționar la Ministerul Învățământului, spre a-l ajuta să iasă din sărăcie, întrucât multă vreme Anghel n-a avut niciun post, întreținându-se cum putea din mici tevaturi. Faptul fusese magistral surprins de Ranetti, mai ales cu aluzie la „veștejirea” lui Arghezi, care ajunsese să fie admonestat printr-o „moțiune votată de conducerea SSR. Poezia lui Ranetti a stârnit însă furia fără margini a lui Anghel, temperament cam coleric, așa cum ni-l descriu contemporanii. Simțindu-se jignit, acesta trimite în miez de noapte pe capul lui Ranetti doi martori care să-l provoace la duel. Episodul e relatat de acesta într-un articol din numărul viitor al *Furniceii* (nr. 39 din 31 mai), sub titlul „Cazul «cavalerului» Anghel” din care spicuim, în care se relatează cu mult humor următorul fapt: „În ziua de 17 mai, orele 11 și jumătate noaptea, am primit, prin domnii Păucescu și Costa-Foru, provocațiunea la duel din partea d-lui Anghel, pe care el o tratează cu cel mai mare respect, după cum ne-o spune singur: «Cu tot ceasul insolit al acestei vizite, am întâmpinat firește cu toată considerațiunea pe cei doi martori cu a căror prietenie mă măgulesc și le-am cerut iertare că ora înaintată la care se prezintă mă pune în umilitoarea situație de a mă înfățișa îmbrăcat într-o

burgheză pyjama înaintea unor bărbați care vin să-mi facă o propunere ce ar fi reclamat mai nimerit o armură de cavaler medieval.»” Ascultând misiunea celor doi, Ranetti le declară ritos, dar hotărât că el nu se bate în duel, deoarece singura armă pe care el știe s-o mânuiască e condeiul. Ba, mai mult, a scris împotriva duelului de mai multe ori, ridiculizându-l, ca unul care n-a mânuit în viața lui nici sabie, nici pistol, deoarece nici măcar armata n-a făcut-o. Iar dacă s-ar fi întâmplat să accepte cumva provocarea, declară că intrat într-o „asemene periculoasă aventură” „eu unul aș fi cuprins de cumplite remușcări de cuget dacă prin nedibăcia-mi de trăgaci, un glonț rătăcit s-ar întâmpla să rănească pe stimații și nevinovații martori sau chiar pe d. Anghel, pe care nu-l urăsc până-ntr-atâta și nu sunt așa de sălbatic încât să-i doresc moartea.” Asta nu înseamnă că fuge de răspundere și dacă Anghel se simte ofensat are la îndemână două posibilități de a reacționa: fie dându-l pe seama juriului de onoare al Sindicatului Ziariștilor, al cărui membru este, fie în judecata unui tribunal. Articolul injurios din *Adevărul* „care a provocat

asupra mea riposta din *Furnica* a chemat să-i vie în ajutor și justiția și Sindicatul cerând osândirea mea, probabil fiindcă își epuizase ultimele picături ale cernelei sale de polemist”. În ceea ce-l privește pe el, declară că nu fuge de răspundere și promite să revină tot pe calea presei, deoarece „mai are încă multe de spus”.

Și, într-adevăr, chiar în acel număr la rubrica „Brașoave”, Ranetti revine asupra cazului, scriind: „Am publicat că d. Anghel, cunoscutul literat, care avusese nenorocirea de a locui în palatul Luvru-lui când acesta a fost distrus de incendiu, intentase acțiune contra dlui Moisesescu cerându-i 50.000 lei daune pentru manuscritele mai multor romanuri și piese teatrale.” Tribunalul a acordat lui Anghel o despăgubire de 25.000 lei, bani pe care Anghel, după părerea lui Ranetti, nu i-ar merita, deoarece „Subsemnatul declară cu onoare și conștiință că dlui Anghel i-ar fi ars câteva rufe murdare, haine jerpelitate și alte calabalăcuri d-astea, dar este o adevărată îndrăzneală din parte-i să susțină că avea în odaia incendiată manuscritele mai multor romane și piese teatrale! Dl Anghel n-a scris în viața lui un roman, iar ca autor dramatic nu s-ar fi pomenit niciodată dacă poetul Șt.O. Iosif nu ar fi acceptat să iscălească alături de dânsul piescioara *Cometa*”. Pentru el și pentru public, Anghel rămâne un „îndrăzneț escroc”, căci „este într-adevăr o îndrăzneală colosală ca tu biet zgârie-hârtie, care n-ai câștigat în toată viața ta nici cinci mii de lei din vânzarea manufacturii tale literare, tu care literat trăiești numai din sinecurile și pomenile Ministrului Instrucțiunei, Arion, să pretinzi cincizeci de mii lei pentru câteva petice de hârtie ce-au fost distruse de un foc”. Opinia lui e că după ce l-a ars focul, „tot un pârlit rămâne”. Și ca lucrurile să fie și mai bine lămurite, el arată că Costa-Foru a publicat în *Adevărul* un articol din care reiese că Anghel „înainte de a părăsi armata și a intra în literatură fusese sublocotenent de administrație sau de cavalerie”, ceea ce-l face probabil redutabil în trasul cu pistolul, în timp ce el n-a făcut armată. Și ca să se cunoască mai bine atitudinea sa în legătură cu duelul, publică în nr. 44 din 5 iulie al *Furnicii* poezia, „N-am nevoie de duel”, pe care o reproducem: „Am mulți vrăjmași... Prostie, Răutate/ Invidie, Necinste s-au unit/ Ca să lovească (lașii) pe la spate/ Pe cel ce drept în față i-a lovit./ M-a sfătuit să-nvăț nițică scrimă./ Un prieten bun și șlehta s-o distrug./ Îți mulțumesc de sfat... Dar, eu, c-o rimă./ Îi ard mai strașnic cum i-ar arde-un rug!.../ Iar

versurile mele cad grămadă./ Pe sufletul cel sec și-n capul gol./ Ca tot atâtea-m-punsături de spadă./ Și tot atâtea gloanțe de pistol!” Cât privește arta de a trage cu pistolul Anghel a oferit o ultimă mostră atunci când și-a împușcat soția, apoi s-a sinucis. A fost singura dată când nu a dat greș.

În ceea ce-l privește pe Arghezi, acesta luase în mai multe rânduri în discuție activitatea Societății Scriitorilor Români în paginile revistei *Facla* (nr. 18 din 5 mai), arătând că aceasta a primit în cadrul ei persoane fără talent (C. Banu, D. Karnabatt, Vasile Pop etc.), în timp ce scriitori de valoare nu sunt acceptați. În urma acestei critici, care îi viza și pe cei care conduceau societatea, inclusiv D. Anghel, în ședința din 6 mai această conducere a făcut o propunere de „veștejire” la adresa lui, în timp ce, cu atât mai mult cu cât Arghezi revenise într-o nouă intervenție judecând-o aspru pentru inactivitate și lipsa ei de eficiență, fapte care nu-i justificau existența. S-a ajuns ca la 13 mai 1912 lui Arghezi să i se aducă la cunoștință că a primit un vot de blam, și s-a pus problema excluderii lui din respectiva societate, astfel că intervenția lui Ranetti în sprijinul lui a fost binevenită. Peste ani, Arghezi a realizat o frumoasă evocare a scriitorului care s-a bătut pe calea scrisului cu inși retrograzi și autorități impasibile, numărându-se printre puținii care atunci când văduva acestuia să se confrunte cu multe lipsuri materiale, Arghezi să semneze în *Bilete de papagal* un articol în favoarea ei, invitând-o să treacă pe la redacție spre a-i da o mână de ajutor (nr. 94/1928).

Disputa dintre D. Anghel și G. Ranetti mai cunoscuse un antract în 1908, când la apariția *Caleidoscopului lui A. Mirea*, acesta a fost excesiv laudat în paginile ziarului *Ordinea*, socotindu-i pe cei doi autori „cei mai perfecți mânuitori ai versului”, Ranetti a ricanat prin *Furnica* (nr. 201/1908) semnând sub pseudonimul Cyrano o „Provocare la duel” (prin scris) în care declara: „Deci protestez cu toată îndârjirea! Nu voi răbda să mă-ngropați de viu! Vreau să-l turtesc pe tânărul A. Mirea! Și-l zvârl în public un solemn *defiu*! Rămâne-acum de-a se găsi mecena/ Care să verse o sumă înadins/ Spre-a răsplăti pe cel care arena/ O va-nfrunța de lauri verzi încins”. La această provocare la întrecere, D. Anghel a publicat un „Răspuns” în pagile *Sămănătorului* (nr. 31, 27 iulie 1908), în care se făcea declarația: „Primesc duelul fără-n târziere/ Căci din dueluri s-a născut A. Mirea/ Și nu mă îndoiesc că știrea/

Va face multor cititori plăcere.” A urmat o nouă replică a lui Ranetti sub titlul „Declarația unei victime” în care se lăsa la o parte acuza de pornografie, menționându-se în schimb cea valorică: „Nu știu de-a scris pornografii... Spanacul/ ce mi-l servește mie bietul bard acest/ E îns-așa de fad și indigest/ Că mi-a stricat îngrozitor stomacul”. Ranetti revine peste puțină vreme pentru a refuza duelul acceptat de A. Mirea, scriind: „Duel cu voi? Nici gând n-am, vai de mine/ Eu nu mă bat cu gloanțe de noroi! Și-apoi, după cum știți, sunteți doar doi.../ Zău, prea puțin potriviți pentru mine.../ Cu debutanți dau drum mărinimiei/ Și-n loc de-un glonț, vă dăruiesc un sfat/ Pe ulița Reclamei-ați apucat-o/ Cârmiți domol spre strada Modestiei.” Spre a-și explica și mai clar punctul de vedere despre duel, a semnat o mică intervenție în *Ordinea* cu titlul „Duelul literar” (nr. 208/11 august 1908), iar în *Furnica* (nr. 206/21 august) a transpus refuzul său în versuri (*Nu mă pot bate cu A. Mirea*) motivând faptul că între timp a intervenit în presă și Mihalache Dragomirescu laudându-i pe cei doi din A. Mirea, ceea ce era pentru el semnul unei descalificări *ab initio*: „L-au laudat gazetele lui Take/ Era de-ajuns A. Mirea deocheat/ Dar când îl laudă și Mihalache/ Pe veci sârmanul de dezonorat!.../ Și d-ai-a nu mă bat!... Nu mă voi bate!.../ Chateau-Villard a scris un axiom/ «Persoanele ce-s descalificate/ Nu pot râvni duel c-un gentilom!»”

Tot el a fost cel care a dat un răspuns definitiv chestiunii duelului cu A. Mirea, prin poezia „Pax snobiscum” din *Furnica* din 4 septembrie 1908, încercând să lămurească întreg contextul care a provocat schimbul de replici versificate dintre cele două părți. Recapitula acolo pentru neștiutori și împrejurările în care s-a declanșat disputa și motivele eșuării ei: „Te-am provocat A. Mirea!... Și nițel/ A mai lipsit ca între noi să fie/ Un sângeros, îngrozitor duel/ C-ai fi murit de răs, tu, România!” Noroc că între noi s-a interpus/ Al criticii române crunt arhanghel/ Dragomirescu, care a răpus/ Prin laude pe Iosif și pe Anghel.../ Și-atunci în min-te-mi clar se lămuri/ Că de ne-am bate noi, ar fi prostie/ Am fi ca clovnii ce s-ar palmui/ Spre-a desfăta vulgara galerie.”

Dacă această etapă a duelului din 1908 e cunoscută, cea din 1912 a rămas neexplorată de critici. E cu atât mai importantă, cu cât ea scoate la lumină și câteva date biografice mai puțin cunoscute din viața lui Anghel, și împrejurările unui duel ratat, care trebuie contabilizat la lista răbojurilor literare.

VORBE, VORBE, VORBE

IV

CONSTANTIN CĂLIN

Mitică. Nu mă întrebați care. „E destul atâta”. Îl cunoașteți de la televizor. Insul cu alură de boss și guraliv. Căpățână mare, tunsă perie, obraji rozalii, ochi bulbucăți, nas gros, gură agresivă, plină de insinuări și de bale. Un „personaj” postdecembrist: parvenit și grobian, expeditiv și arogant, mereu cu atitudini de bârzoii și gesturi ostentative. Într-o bransă în care IQ-ul multora abia saltă deasupra lui zero, pare un fel de enciclopedist. Ceea ce-l diferențiază e o anume facilitate „oraculară”. N-are reticențe în a evalua și pronostica. Faptul că uneori „le-a nimerit”, i-a creat o reputație exagerată de expert. Vinovați de ea sunt câțiva reporteri-sugative, care – din comoditate și pentru pitoresc – i-au preluat și i-au reprodus chiar și cele mai flagrante gugumănii. Perspicacitatea sa nu o depășește însă pe a unui geambaș, iar „metaforele” pe ale unui vânzător din piață. Remarci de șmecher plin de sine, elocvență de genul celor „cu papagal”. Expresivitate argotică. Istețimi citabile o singură zi, cu succes doar la spiritele gregare. – Observat mai mult timp, tipul se revelă a fi un Ianus. Când atacă pe cineva e ca un burjui din vechile caricaturi, de o infatuare grotescă, mândru de pleasna pe care o dă; când se disculpă de ceva, e ca un Țigan deplorabil, care, deși negru în fundul conștiinței, se jură de contrariu „pe ce are mai sfânt”. Așadar: odată dulău, odată javră! – Mitică există și bibliografic. În anii '90 a scos o fițuică-pistol, pentru a lovi, insulta și intimida. Pretins justițiar, sfida etica jurnalistică, refuzându-le victimelor „dreptul la replică”. Lipsa de respect față de reguli, aerul truș, insolenta l-au făcut nefrecventabil ca publicist și – la nu puțini – odios. – Prin nume, Mitică evocă personajul lui Caragiale. Însă acela era „dulce”, glumeț, cu haz. Mitică al zilelor noastre e acerb, nu o dată „fiară”.

„Sfântă obrăznicie, nu mă lăsa!” Așa își zice – cred – în fiecare zi, cum deschide ochii, Victor Ponta, un „îndrăzneț până la nerușinare”. Obrăznicia e mijlocul său cotidian de a atrage atenția asupra sa. În situația lui, alții (cu bun-simț) s-ar efasa și ar tăcea. El, din contra, nu se sinchisește, se vâra în vorbă, împunge în dreapta și-n stânga, ca – musai – să fie băgat în seamă.

Declarat oficial „plagiator”, numit de zeci de ori „mincinos” și „mitoman”, acuzat de malversațiuni, bravează. Deși onoarea sa e iremediabil pătată, sigur de complicități, țintește din nou un post de parlamentar. Nu i-a spus încă nimeni, oare, ceva similar cu aceste vorbe dintr-o *Scrisoare* a lui Negruzzi: „Tu ești bun de talpa iadului și ai încă obrazul să cauți un loc în rai!”? Tupeul său n-are limite, e de o vastitate ce frizează paranoia. Poate fi un asemenea ins derezonabil, exersat doar în „politica de animozitate”, partener într-o discuție constructivă de principii? Suntem destui care – dacă am fi întrebați – am răspunde, categoric, nu. Din nefericire, mai puțini decât ar trebui. Lucru nefast, obrăznicia impresionează pe (scuzați eufemismul) „naivi”. Astfel, 2% dintre repondenții la o anchetă (după toate aparențele, serioasă) îl consideră pe Victor Ponta „cel mai inteligent român” (v. „Cum

se raportează românii la idei și cunoaștere?”, în *Sinteza*, Revistă de cultură și gândire strategică, nr. 26, martie 2016, p. 19), procent egal cu al lui Nicolae Iorga, dar superior celui lui Ștefan cel Mare, Mihail Kogălniceanu, Nicolae Titulescu, Emil Cioran, Mircea Eliade, Nicolae Paulescu, Anghel Saligny, George Emil Palade... La „Vox populi”, rubrică a emisiunii „Starea nației”, scorul său ar fi și mai mare!...

Valorificarea prostiei. E foarte de mirare că unei materii atât de generos răspândite nu i se găsește încă o întrebuintare. Reciclăm cele mai diverse deșeuri, în schimb lăsăm nereciclată prostia. Credem că-i de ajuns să râdem de ea. Enormă greșală! Râsul nu numai că n-o neutralizează, dar – paradoxal, amintindu-ne-o – o ajută să supraviețuiască. S-a atrofiat, a dispărut complet vreo prostie de-a lungul istoriei? Dimpotrivă, în destule cazuri, ele s-au „clasicizat”, iar altele noi proliferază în fiecare zi. S-a ajuns ca prostia să se insinueze (uneori să și domine) în manifestări cu pretenții culturale: conferințe, simpozioane, festivaluri etc. Nu mai zic de politică! Apoi, niciodată ca acum n-a fost atât de întinsă „știința inutilă”, centrată pe amănunte nesemnificative, „știință” de bagatele, mai rea decât analfabetismul. S-au înmulțit anormal aberațiile, absurditățile, „inversiunile de tot felul”, răsturnările de paradigme. În piețele publice, pe stadioane, prostia urlă adesea fără s-o doară. Față de epocile trecute, când se răsândea lent, ea are acces la televiziuni, radio, presă, care părăsind rosturile lor originare, o masifică fără scrupule. Cum? Amalgamând lucruri derizorii, futele, excentrice cu lucruri importante, care, prin simpla alăturare, se subvaluează, combinând subtilul cu vulgarul, omologând laturile superflue ale vieții. Procedând astfel, în loc să ascute mințile și să le lumineze, slăbesc simțul critic, impulsionează grosolănia, tâmpesc. Tâmpirea e o lobotomizare nedureroasă, de regulă, pe fond sonor vesel. Consecința a acțiunilor de mai sus: influența prostiei asupra mentalității contemporane e de o evidență cutremurătoare. Dacă ea va continua să crească în ritmul actual, curând va fi greu de disociat între sănătate mintală și nebunie. Cum să ne apărăm de o asemenea tristă eventualitate? Trezindu-ne, mobilizând luciditatea, înlăturând laxismul, reacționând la primul semn al unei posibile epidemii. Prostia nu trebuie lăsată liberă, ci izolată, ținută în carantină. E necesară o poliție a prostiei, în genul celei sanitare. Asta ne-ar obliga să acționăm planificat, pornind de la diferențele față de normalitate, să creăm continuu spațiu de exprimare adevărului. Contrazisă prompt și combătută eficient, cu antidoturi extrase din chiar substanța ei, prostia ne-ar facilita progresul. Însă problema numărul 1 o constituie conștientizarea existenței prostiei. Mulți o ignoră sau o consideră o „boală ușoară ce poate fi dusă pe picior”. Un (auto)diagnostic corect ne-ar scuti de complicații, pe fiecare dintre noi și pe ceilalți. Să nu uităm: „din fiecare rău omul poate trage câte un folos”.

CRONICA LITERARĂ

UN REBREANU HĂITUIT DE ANDREI MOLDOVAN

MONICA D. CÂNDEA

Clasicii literaturii au uneori un destin postum generos, care presupune curiozități ce se cer satisfăcute, controverse, reinventări, atacuri, mitizări sau tentative de demolare. Rebreanu este un caz suficient de concludent pentru acest fenomen, datorat în exclusivitate criticilor și istoricilor pasionați. Bibliografia critică este pe măsura operei, iar ei i se adaugă, încă din anii '80, preocuparea pentru reconstituirea vieții omului din spatele creației. Scriitorul și-a găsit un izbăvitor în posteritate prin Nicolae Gheran și munca lui impresionantă de restituire publică a operei integrale, dar și a documentului personal, de la jurnal la corespondență.

Andrei Moldovan, scriitor născut în aceeași localitate (Chiuza) unde au trăit bunicii scriitorului interbelic, se regăsește în fața unei datorii spirituale de a contribui la completarea adevărului despre viața și opera lui Rebreanu, prin ampla lucrare biobibliografică de față, prin colaborarea cu Nicolae Gheran și prin activitatea sa de membru al Societății Scriitorilor din Bistrița-Năsăud. Bibliografia critică Rebreanu a fost îmbogățită prin contribuția domniei sale cu încă un titlu, cel puțin ademenitor, dacă nu chiar alarmant – *Un Rebreanu hăituit*, apărut în 2013, în colecția *Opera Omnia – publicistică și eseu contemporan* a Editurii TipoMoldova din Iași.

Cartea este, după cum subliniază autorul în *Nota* volumului, o ordonare coerentă a unor „articole și studii publicate de-a lungul anilor în diferite publicații literare din țară sau rătăcite prin alte volume”¹. Convingerea de la care pornește este aceea că orice operă mare ascunde în spatele ei crizele

existențiale ale omului care scrie, care „determină și motivează creația”². Termenul ales pentru a exprima zbuciumul creatorului – *hăituirea* – pare a ne trimite la ideea de vânatoare, de luptă, fiind definit de autor ca „neliniștea venită dinspre lumesc, de natură să redimensioneze abisurile lăuntrice”³. Un iz psihologic dobândește întregul demers care pare să justifice tensiunea creatoare prin crizele vieții, dar și să caute argumente pentru dispariția prematură a autorului.

Ținutul natal al scriitorului este infuzat de ecourile Școlii Ardelene, fetele știu citi și scrie carte, încă de pe vremea bunicilor, iar prețuirea pentru învățătură este demonstrată prin obiceiul – ritualic, magic parcă, de a scufunda un creion în prima scaldă a pruncului nou-născut. Între scriitor și ținutul său există astfel o mistică legătură, care devine impuls primordial al forței sale creatoare. Urmează apoi copilăria cu permanenta criză materială a familiei învățătorului Vasile Rebreanu, care peregrinează dintr-o localitate în alta, unde copilul, apoi adolescentul Liviu are ocazia să cunoască pe viu lumea evocată în romanele sale cu tematică rurală. Relațiile sale cu familia devin tensionate mai târziu, iar ascensiunea sa publică și politică duce la invidii și fricțiuni generate de interese de natură materială, reflectate în corespondența de familie.

Debutul, scrierile în limba maghiară, preocupările pentru teatru, proza scurtă, reflecțiile despre scriitură, activitatea publicistică, culturală și politică sunt unele dintre cele mai importante coordonate ale destinului scriitorului. Relațiile profesionale nu sunt lipsite de latura umană și atrag

după sine complicații și surprize evidențiate în corespondența scriitorului sau în paginile de confesiune intimă. Postumitatea nu este ignorată nici ea, cu precădere contribuția lui Nicolae Gheran la dezgroparea din necunoaștere a celor mai inedite aspecte ale vieții scriitorului păstrate în documente scrise, precum și colaborarea directă în care a fost implicat Andrei Moldovan.

Când scriitura este îndrăgostită de obiect, ea devine inerent romanțioasă, are propensiuni lirice, subiective. Ne-o demonstrează oarecum titlurile incitante și expresive ale capitolelor și subcapitolelor, care par să contureze sumarul unui roman al creatorului aflat pe traseul descoperirii de sine, dar și al edificării operei, într-o lume ostilă, care îl hăituieste mereu. Ordinea lucrării se constituie în succesiunea capitolelor, astfel: I. *În căutarea identității*, II. *Nicolae Gheran și „despărțirea” sa de Liviu Rebreanu*, III. *La „vămile” istoriei și criticii literare*, IV. *Ferestre și V. Hăituirea precum o pasăre Phoenix*. Volumul este însoțit și de un binevenit aparat critic care cuprinde o *Cronologie Liviu Rebreanu*, *Indice de nume*, *Indice de titluri*, precum și informații despre Andrei Moldovan, prin *Nota biobibliografică* și prin selecția de *Referințe critice*.

Istoria literară își completează raf-turile printr-o contribuție originală, fără a avea pretențiile unui studiu exhaustiv, sinteză critică, biobibliografică, dedicată lui Liviu Rebreanu, căci autorul este partizanul concepției lui Saint Beuve, conform căreia opera unui scriitor nu

poate fi disociată de viața celui care a scris-o, fapt postulat în subcapitolul omonim cu titlul volumului: „într-o scurtă comunicare având titlul de mai sus, avansam ideea creației ca urmare a unei crize profunde de identitate, rezolvate prin împlinirea în artă.”⁴

LUCIAN BOIA ROMÂNIA, DIVANUL ȘI VIRTUȚILE PSIHANALIZEI

ADRIANA CÎNȚA

Se pare că de la lansare – decembrie 2012 (la Târgul Internațional Gaudeamus se situează în Top 5 „cele mai vândute cărți” și devine un fenomen editorial) –, și până astăzi, cartea profesorului Lucian Boia, *De ce este România altfel?*, continuă să furnizeze materia primă pentru adânci dileme identitare și ample dezbateri, cu sau fără argumente, iscate fie din rațiune, fie din pură simțire, cu privire la această țară „care se încapățânează să fie altfel”. Cartea s-a născut, după cum însuși Lucian Boia ne spune, ca urmare a „psihodramei politice” a verii lui 2012, țesute din firele unor evenimente care au uluit lumea occidentală: războiul politic din România, suspendarea președintelui, schimbări de prim-miniștri, demiterea unui guvern prin moțiuni de cenzură, marea construcție social-liberală, alegeri locale și parlamentare, condamnarea unui fost prim-ministru și tentativa eşuată de sinucidere a acestuia, declinul unui partid aflat la putere, preluarea puterii de către opoziție înainte de alegeri etc.

Pornind de la acest *mixtum compositum* al polis-ului românesc, domnul Boia, în mod neconvențional, reia și de această dată idei și teme mai vechi, transpunându-le însă într-un format editorial nou: un volum bine gândit, lesne de citit, căci nu se adresează unui cerc exclusivist de cititori. Paginile se parcurg foarte ușor, demersul e unul eseistic, fără pretenții de rigoare științifică și fără obositoare note de subsol. Lucian Boia se întoarce în trecut, realizând oarecum anamneza acestei țări care lasă de cele mai multe ori impresia că e „defectă”. Cele șaisprezece capitole oferă în fapt,

un model de deconstrucție, aproape cioraniană, căci autorul identifică o puzderie de inconveniente și circumstanțe istorice care au condus la ceea ce România reprezintă în prezent: o triplă întârziere impresionantă – politică, instituțională și culturală – absența oricărui text sau document până în secolul al XIV-lea, modele politico-culturale de import, slăbiciunea statului și tradiționala instabilitate, conștiința târzie a unității (creație de secol XIX), complexe de inferioritate născând mari orgolii („Dacă ar fi să pun un diagnostic societății românești, aceasta e prima maladie pe care aş identifica-o. Românii își descoperă «neînsemnătatea». Țări mici aflate mereu la cheremul altora”), incapacitatea de a armoniza vechi deprinderi socio-culturale cu instituții și reguli de import („Românii au continuat să se încreadă mai mult în strategii «informale» decât în forța abstractă a legilor. Au rămas neîntrecuți în «aranjamente» de tot felul, la umbra convențională a principiilor și regulilor. Corupția și clientelismul sunt în bună parte moșteniri din societatea tradițională, unde nici nu prea puteau fi numite așa, fiindcă făceau parte din ordinea lucrurilor”), eterna obediență și plecarea capului, formele fără fond în care se oglindește România de astăzi, care, pe de altă parte, se joacă cu formele europene precum în schițele lui Caragiale, compoziția etnică și lingvistică, rolul străinilor, convertirea la comunism, ieșirea din comunism și confuzia actuală a valorilor, frunza verde ca brand de țară, indiferența aproape cronică față de comedia eternă a politicii – iată tabloul clinic al României scindate propus de Lucian Boia.

NOTE

1. Andrei Moldovan, *Un Rebreanu hăituit*, Editura Tipo Moldova, Iași, 2013, p. 5
2. *Ibid.*
3. *Ibid.*
4. *Ibid.*, p. 33.

Am închis cartea cu sentimentul că autorul invită, în manieră proprie, România pe divan, pătrunde hermeneutic cele mai adânci straturi ale ființei sale, constată, descrie, descifrează, cu alte cuvinte, propune o incursiune terapeutică în trecut, ca determinant al prezentului, nu oferă însă soluții sau remedii. De altfel, autorul însuși recunoaște: „În ce mă privește, n-am nicio soluție și nu știu dacă există vreuna, în afară de așezarea lucrurilor în timp.” Și totuși, pe urmele unui Titu Maiorescu, „Prologul” cărții anunță imediat un posibil leac pentru maladia de care suferă România: „Avem nevoie mai presus de toate de o privire critică și cât mai puțin îngăduitoare: să ajungem să separăm odată mediocritatea și impostura de valoare, avem nevoie, după 130 de ani, de un În lături! oportun și actualizat.” Ușor de spus. Rămâne însă de văzut în ce măsură România e dispusă să-și asume, la modul concret și aplicat, acest imperativ. O carte interesantă, o solidă bază pentru discuții între inițiați; un text care seduce prin firescul expresiei și abundența truismelor, pentru neinițiați.

NOTE

Există în textul nemuritoarei *Pădurea spânzuraților*, o inadvertență stilistică ce produce, pentru o gândire logică, o involuntară împiedicare a lecturii și e curios că ea nu a ridicat niciodată un semn de întrebare editorilor. În capitolul 5 al „Cărții a doua” dăm de o schimbare a timpului verbului care contrastează cu modul de expunere general și care nu se regăsește în nici o altă parte a textului. La începutul capitolului, în ediția princeps, la pag. 138-139, pe întinderea a exact unsprezece rânduri, Liviu Rebreanu relatează acțiunile lui Bologa, folosind perfectul simplu (*porni*) și imperfectul (*trecea* etc.), exact așa cum condusesse expunerea de la începutul romanului și până atunci.

Iată textul:

„Apostol Bologa porni călare, cu harta în mână... Lunca era sat lung, pe malul drept al unui râuleț gălăgios, strâns ca în clește între două rânduri de dealuri îmbrăcate cu brazi și fagi, amestecați. Șoseaua trecea prin mijlocul satului, iar calea ferată — prin dosul caselor, prin grădini și livezi ce se urcau pe coasta piezișă. Împrejurul gării valea se lărgea ca un fund de cazan, dar dincolo de sat se strâmta iar până la gura văii, care coboară dintre munți, în stânga. Calea ferată și șoseaua treceau peste pârâu pe un pod comun, cârpit de curând...”

În cadrul aceluiași paragraf, dintr-o dată, modul verbelor se schimbă în modul prezent (*înaintează, urcă* etc.)

„Bologa mai înaintează vreo treizeci de pași, pe urmă, pe țărnul pârâului descoperă drumul spre front. Aici dealurile sunt mai line și casele foarte rare, unele cocoțate prin poieni depărtate, ca niște cuiburi. Drumul urcă prelung, și pârâul se micșorează, devenind tot mai săltăreț, ca un copil buiac și neastâmpărat. În fund albăstresc, în curmeziș, coamele munților, crestăte pe alocuri ca niște metereze uriașe...”

Apoi, într-un loc mai lărgut, drumul de care se sfârșește, pierzându-se, împreună cu pârâiașul subțiat ca un fir de argint, printre hățiturile vâlcele. În schimb, o cale nouă începe sușul spre miazănoapte, un drum de război făcut de soldați, păzit pe la cotituri cu cruci albe, între-bătoare. Pe aici Bologa întâlnise mai des militari, unii coborând, alții urcând, și câteva căruțe trase de mârtoage prăpădite.”

Tot așa de abrupt textul revine ceva mai încolo la perfectul simplu (*se gândi*):

„Dacă bateriile sânt aici, atunci infanteria o fi pe dealurile de colo, se gândi dânsul, întorcându-se repede...” etc.

O astfel de schimbare a timpurilor verbelor nu e de crezut să se fi făcut de către editor, ea căzând în răspunderea autorului. Și e o curiozitate în stilistica lui Rebreanu, care niciodată nu s-a abătut de la expresia ce asigura expunerii cea mai impersonală obiectivitate. Dar mai poate fi și altceva. Romancierii știu că un roman presupune un vast material de creație și că, adeseori, se impune inversarea locului anumitor pasaje în economia întregului. Aceste „module” epice (descrieri, replici) se mută de multe ori dintr-un loc inițial, într-altul găsit mai potrivit. Acest lucru se poate să se fi întâmplat și în textul lui Rebreanu. Pasajul, odată plasat acolo, a scăpat atenției romancierului, care nu l-a mai prelucrat în vederea unificării stilistice. Dacă lui Rebreanu i s-ar fi semnalat inadvertența, dacă inadvertența a fost, desigur că el ar fi restabilit imediat unitatea stilistică. Autorul nu și-a mai revizuit niciodată capodopera. Este, de altfel, un lucru notoriu că el, odată cartea dată la tipar, rar a mai revenit în expresie. În acest caz, această scurtă porțiune de text, ar fi trebuit să fie abordată, de către editorii de azi, exact așa cum se abordează curente greșeli de tipar.

Dacă însă această schimbare insolită a fost în intenția autorului, fragmentului semnalat ar putea să i recunoască un grad sporit de intensitate, dintr-un fel de sugestie de oprire a timpului, dar și din caracterul său de... notație. Rămâne o chestiune interesantă pentru prozatorii care vor trebui — vor, nu vor — să învețe mereu pe textele „realistului” Rebreanu.

PRIMITE LA REDACȚIE

Antiteze, Revistă de literatură și artă, Piatra Neamț, Seria a III-a, Anul XXVI, nr. 1-2 (42), 2016

Ateneu, Revistă editată de Consiliul Județean Bacău, Anul 53 (serie nouă), septembrie 2016

Bardan, Vasile, *Fosa paradis*, Editura Brumar, Timișoara, 2013

Bolchiș-Tătaru, Teresia, *Țara Oașului în memorii acum trei sferturi de veac*, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2016

Costin, Cecilia, *Destin și destine*, Editura Anamarol, București, 2016

Jurnalul literar, Publicație de opinie și atitudine intelectuală, București, Serie nouă, An XXVII, nr. 13-18, iulie-septembrie 2016

Gallanger, Katherine, *The Yaer of the Tree/ Anul copacului*, trad. de Iulia-Andrea Anghel, Elena Nistor, Alina-Olimpia Miron, Editura Pim, Iași, 2014

Giugariu, Mihai, *Metamorphosis*, Editura Vremea, București, 2015

Goja, Anca, *Fabrica de fericire*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016

Horia, Vintilă, *Tinerețea unui „fost Săgetător”*. Publicistică interbelică, antologie selectivă (Albu, Mihaela-Dan Angheliescu ed.), Editura Aius, Craiova, 2016

Ilea, Marian, *Arca lui Giorgio*, teatru, Editura Tracus Arte, București, 2016

Ilea, Marian, *Herina*, Editura Cartea Românească, București, 2016

Litere, Târgoviște, Revistă lunară de cultură a Societății Scriitorilor Târgoveșteni, Anul XVII, Nr. 9 (198), septembrie 2016

Mișcarea Literară, Bistrița, Anul XV, nr. 3 (159), 2016

Moldovan, Andrei, *Ephemeride*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2016

Petrescu, Marga, *Semințe prăjite și... Brânzeturi franțuzești*, Editura Semne, București, 2016

Popa, Ionel, *Citiri... și recitiri din literatura română*, Editura Almarom, Râmnicu Vâlcea, 2016

Popa, Ionel, *Scrisori despre Liviu Rebreanu*, Vol. II, Proza scurtă, Editura Almarom, Râmnicu Vâlcea, 2013

EDITURA ACTAEON BOOKS

STR. LUPULUI, NR. 34/42

430383 BAI A MARE

www.actaeonbooks.ro

Nou înființata editură ACTAEON BOOKS, prin colecțiile sale, își propune să tipărească într-un mod imaginativ, modern, texte care, printr-o abordare rutinieră, au devenit ca „îngropate” pentru conștiința publică. De asemenea, dorește să aducă în fața cititorilor texte cu semnificație specială, îndelung ignorate, dar care devin astăzi, odată cu transformările pe care lumea modernă le impune spiritului public, mai mult decât relevante.

Tiparul executat la:

S.C. ROPRINT SRL

Strada Cernavodă, Nr. 5-9, 400188 Cluj-Napoca